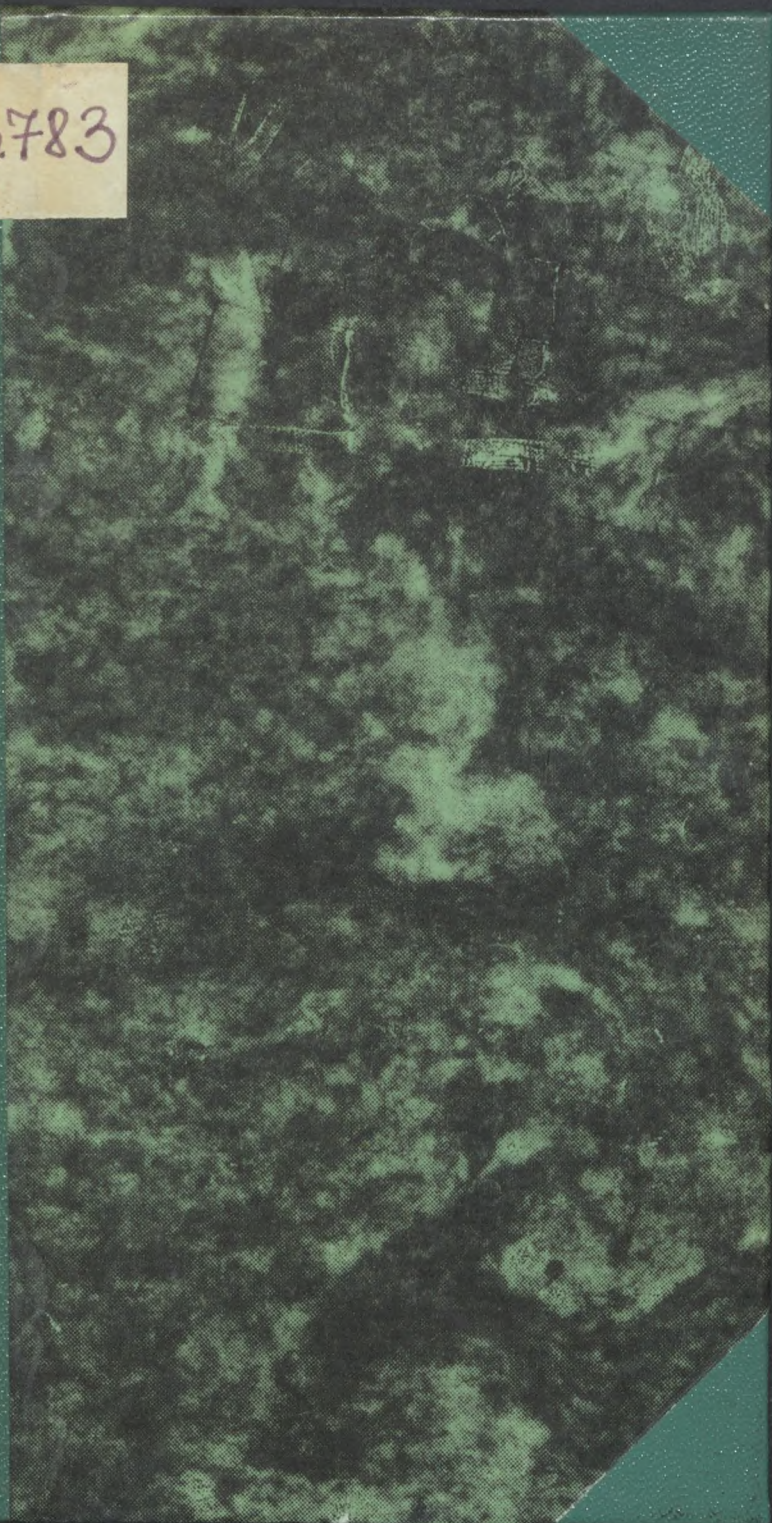
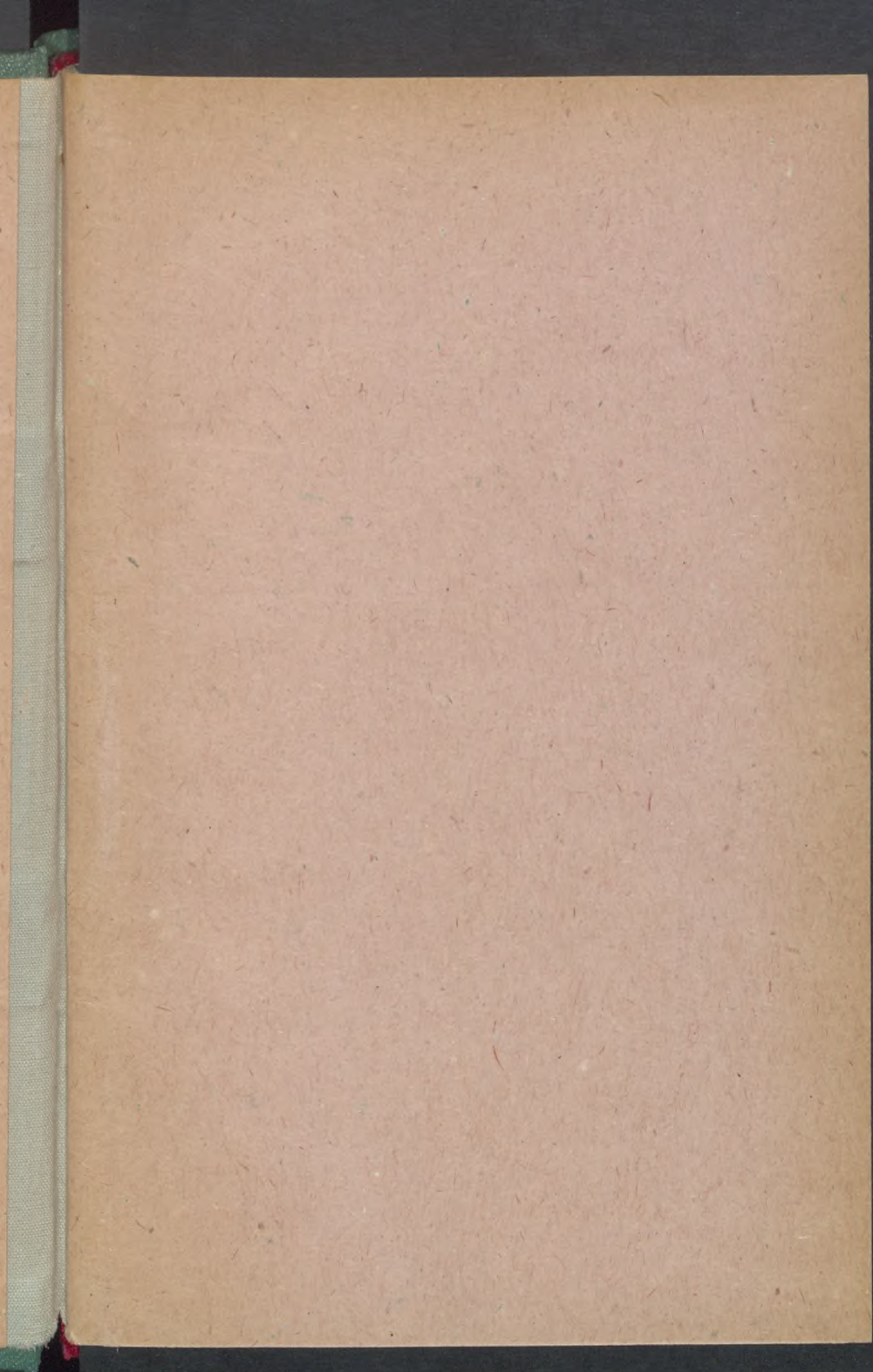

303.783

803783

MAGYAR EMBER ❧ ❧
❧ ❧ AMERIKÁBAN.

• • • • • IRTA • • • • •

BILKEI FERENC.

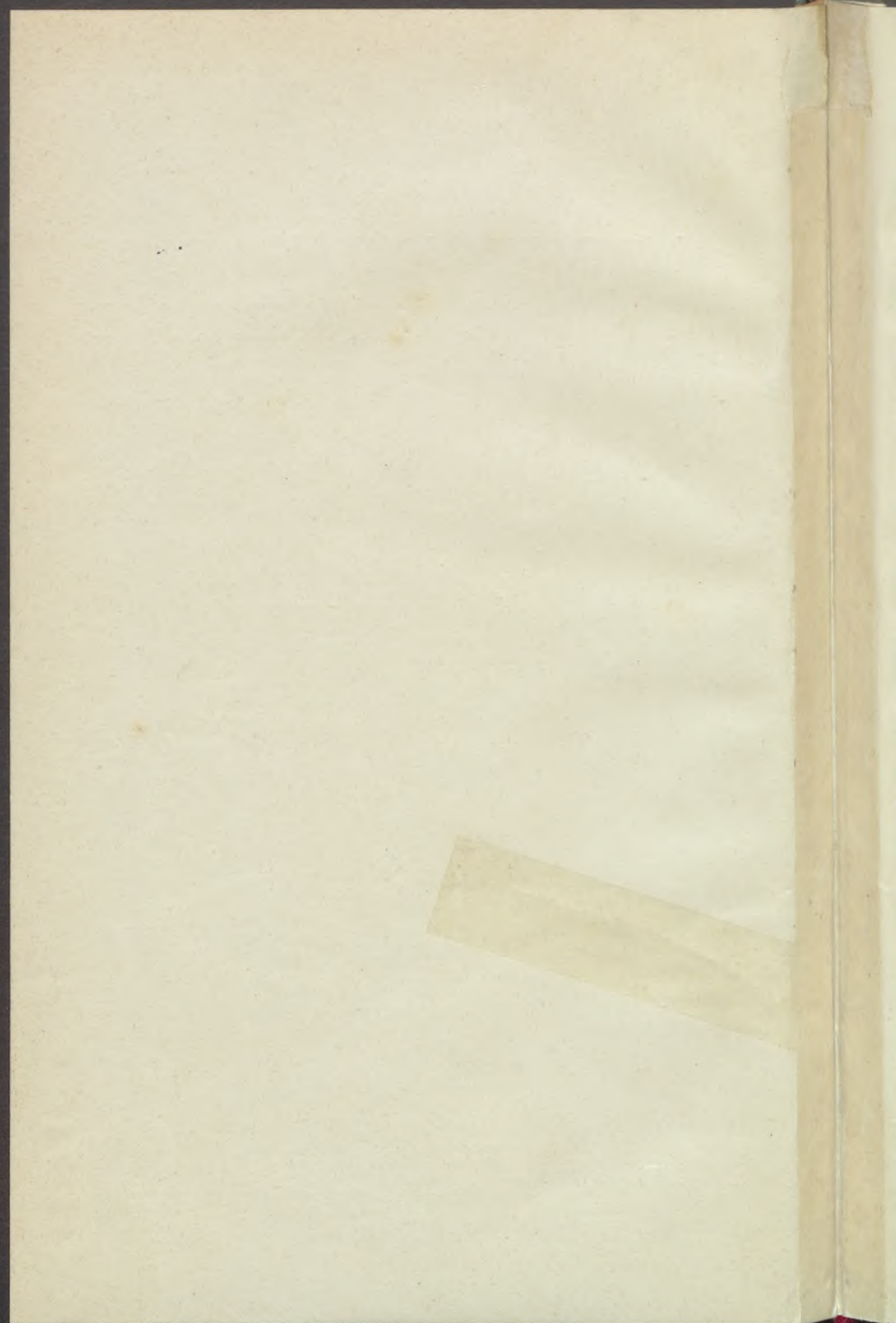

SZÉKESFEHÉRVÁROTT,
NYOMATOTT AZ EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDÁBAN
1910.

f

D 5v

III. 227

~~I. k. sz. 50.~~
~~J. M. 34.~~

MAGYAR EMBER AMERIKÁBAN.

.. .. IRTA .. ..

BILKEI FERENC.

SZÉKESFEHÉRVÁROTT,
NYOMATOTT AZ EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDÁBAN
1910.

303783

ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR	
B	Növedéknapló
195	fev 30.4 SZ.

Bucsu a hazától.

Alszei Kis Pál nyugtalanul forgolódott az ágyában. A tizenkettőt már rég elütötte az óra s az ő szemeit még mindig kerüli az álom. Az apró két csemetéje édesen, csöndesen szuszog, de a felesége alvását nem hallja. Bár hallaná! vagy legalább az a keserves nehéz sóhaj ne nyilallana a lelkébe, a mely majdnem megszakítja az asszony szívét. Egy darabig mindegyik reménykedik, erőlködik, hátha sikerül még az elalvás, aztán mikor lájták, hogy ugyis minden hiába, megszólal az ember (mintha nem tudná):

— Alszol anyjuk?

— Bár aludnám. Nagyon rám férne már. Egy hónap óta nem volt még egy nyugodt éjszakám. Egészen elványadok már. Mintha malomkő nehezkedne a mellemre.

— Pedig holnapra kellene ám az erő, mert a vasuton meg a hajón úgy se alszunk — tudom én azt jól.

— De hát mért is gabalyodtunk bele ebbe a nehéz sorba. Istenem! Istenem — nyögött az asszony, aztán elkezdett keservesen zokogni, hogy majd a szíve szakadt belé. Nagyon jól eshetett neki ez a könnyebbedés, szinte nem is volt kedve abbahagyni. Közbe aztán folyton ezt hajtogatta:

— Édes anyám, szülőanyám, szülőföldem.

Az ura végre is megsokalta, aztán vigasztalni akarta, a mivel a maga bánatát akarta lecsillapítani, mint az éhes ember mikor a terített asztalról álmadozik,

— De mikor annyi ott a pénz, hogy Dúnát lehet vele rekeszteni. Lesz bő keresetünk, egy-két esztendő alatt összeszedünk egy pár ezer forintot, aztán hazajövünk, megvesszük itt a leg szebb portát — a mi zsuppfedelű házunk helyett cserepes nagyablakos házban lakunk, aztán mi leszünk az első emberek, én belőlem bíró lesz, te meg a bíróné leszel asszony!

— Nem érem én azt meg, tudom Istenem. Elveszünk majd a nagy vizen, a hírünket se hozzák haza, temetőbe se temetnek, hanem a nagy halak eszik meg majd a testünket. Verte volna el az Isten a lábát annak az urnak, mikor először idejött hozzánk, hogy elcsavarja a józan fejedet.

— Nem voltam én józan, — de meg igaza is van neki — mondotta az ember nagyot nyögve. Megmutatta mind írásból.

— Ismered is te azokat az írásokat?! Hiszen ángliusul van, meg franciául. Uri huncutság az egész.

Aztán a rokonságra terelődött a beszéd. Hogy milyen keserves volt a válasz tőlük.

— Bizony édes uram, úgy bucsúztunk el egymástól, mintha temetni vinnének bennünket. Majd megszakadt a szívük s szegény öreganyám, az ágyom azt mondták, hogy ők kívántak előbb meghalni s nem a mi sirunkba akartak előbb belenézni.

Az asszony beletemette a fejét a vánkosba, hogy a zokogása a gyerekeket föl ne verje.

Aztán tervezgettek, arról beszéltek, hogy vannak-e ott szántóföldek, olyan hullámosak, mint itthon minálunk? Vagy csak gyárkémények, szénbányák, vashányák vannak, a milyenekben a hazajött magyarok dolgoztak?

— Az a világ nem a mi világunk. Nem arra születünk mi. Nem voltam én tovább hazulról, mint a városba a nagyvásárba; hogyan

menjek hát most olyan emberek közé, a kiknek még a beszédjét se értem.

Igy beszélgetett Alszezi Kis Pál a feleségével, amikor a nap első sugarai az ablakon beszürenkedtek. Kifáradt a testük-lelkük és mégse volt kedvük a pihenéshez. Fölkeltek, kimentek a temetőbe — bucsuzni. A vonat ugyanis déltájban indul. Ezt pedig meg kell tenni. Nem a halottakat bucsuztatták el maguktól, hanem magukat a halottaktól. Azok itthon maradnak, de ők . . . Isten tudja, hova jutnak ők. Ott pihennek az akácfa árnyékában ősapáik fehér csontjai. Ez a föld táplálta valamennyit, itt volt a gyökerük, minden águk-boguk, mind megélt ezen a földön török időben, jobbágy korszakban s csak most, nekik kell itthagyni ezt a szép országot.

Csöndes volt körülöttünk minden, csak az akácfa virága pörgött, hullongált csöndesen, báatosan a fejükre, mintha beszélt volna hozzájuk, a magyar haza lehullott, letépett, hervadó virágairól, akiket a zivatar kisodor a csöndes tanyáról és elvisz messze, messze, idegen világba, ahol talán még a madár se jár. S mintha fölsugta volna a halottak panaszát, akik megvádolták, hogy miért hagyják el az ősi tanyát, amelyet ők századokon keresztül a vérükkel, a véres verejtékükkel szereztek, mindig megbecsültek és soha idegen kézre nem engedtek.

Leborultak a sirhalom fejfájára s szinte bele-szédültek ebbe a fájdalomba. Mintha a halottak ott lebegtek volna körülöttük, a fehérhaju édes anyjuk, úgy, a hogyan a koporsóban utoljára, az utolsó bucsuzáskor látták. Mintha érezték volna a jéghideg csontkezüik érintését. Mintha az ajkaik közül szigoruan, fenyegetően, kérve szólna hozzájuk a beszédjük.

— Ne menjetek el, ne hagyjatok itt bennünket! Szeressetek tovább! Jőjjetek vissza! Mi

várunk benneteket. Ne pihenjeteK idegen földben, ne kerüljeteK a nagy tenger fenekére, jertek haza nyugodni, oly édes itt megpihenni . . . a hazai földben . . . az édesanyai földben.

Hazamentek a régi kis bogárhátu, apró ablakos, szomoru, nagyon szomoru házikóba. Ott még nagyobb szomoruság várt rájuk. Isten tudja, a gyerekek olyanok mint a madarak, megérzik a veszedelmet. A két apró gyereket fölkeresték a többi apró pajtások, a kikkel éveken keresztül együtt játszottak, együtt birkóztak, rosszkodtak. Egy darabig nézték egymást szomoruan, nagyon szomoruan. Aztán sirni kezdtek, azzal a mélységes, zokogó sirással, a mi némelykor megmarkolja a gyerek lelkét és szorongatja úgy, olyan fájdalommal, hogy az ember azt hiszi: megszakad a szíve a nagy keserűségbe. Az egyiktől kedvet kapott a sirásra a másik, a harmadik, aztán a többi, úgy hogy alszegi Kis Pál háza olyan lett mint a siralomház, a melyből a halálraváltakat szállítják el.

De hát ennek is vége lett. Végének kellett lenni. Kocsira ültek, elmentek a vasutra, kis bugyorral, nagy bugyorral, még nagyobb szomorusággal és bánattal. A gőzkocsinak nincs szíve. Mikor elindultak, a szegény asszony befogta a szemeit, hogy ne lássa mit kell elhagynia. Mint marad el mögötte a szülőföld szép határa, az ismerős dombok, a fák, a rétek, a mezők, aztán csak a kis templom fénylő keresztje csillogott, integetett messziről, nagyon messziről. Végül jött egy nagy füst, eltakart mindent és ők belerohantak az ismeretlen, nagy, új világba, a kegyetlen semmibe. Jöttek a hegyek, a nagy ismeretlen vidékek, a milyent ők még sohase láttak, végül kinyílt a hegyek keble és kitárult a szemeik előtt a tenger, a hatalmas, a parancsot nem ismerő, csillogó, hullámozó, fehér tájkot turó, gyönyörűséges tenger.

Fiumében voltak.

Kivándorlók levén, egy nagy házban, a menedékházban találtak helyet. Magyar szó csengett körülöttük. Több hasonló sorsu szegény ember akart velük együtt belekapaszkodni a szerencse kerekébe. Beszéd kevés akadt köztük, annál nagyobb volt a szomorúságuk. Elpanaszolták a mostoha sorsukat, a kegyetlen világot, a mely a kivándorlás botját nyomta a kezükbe.

Egyszerre aztán tudtukra adták, hogy a nagy hajó készen várja őket, tessék beszállani.

A középső árbocon vígan lobogtatja a tengeri szellő a nemzeti lobogót, körülötte száz meg száz ember nyüzsög, sir és bucsuzkodik. Maszatos matrózok óriási ládákat emelgetnek befelé, csikorog a csiga, zörögnek a láncok s a hatalmas gépek oly könnyűséggel emelgetik befelé a tonnás tömegeket, mint mikor a mi kereskedésegeinktől két krajcár áru paprikát kérnek. Amott bikákat szállítanak. A hasuk alá egy nagy ruhát kötnek, fölülről leeresztenek két lógó hevedert, fölötte összekapcsolják. A bika bambán bámul, fészkelődik, de mire észrevenné magát, lába alól kisiklik az anyaföld s ő emelkedik a magasságban fölfelé legalább 10 méternyire. Ott egyet fordul vele a csiga és leteszi a hajófenékre s a szárazföldi marha átváltozott tengeri utazóvá.

Benn a hajó nagy ebédlőjében mozgalmas élet folyik. A hajó tisztviselői megfelelő rendőri segítséggel most vizsgálják az utleveleket. Verejtkező arcok várják aggodalommal a gyötres végét, félve, hogy valamikép akadályt gördítenek majd az utjukba az utolsó pillanatban s szedhetik a sátorfájukat és mehetnek visszafelé kezdeni a dolgot ott, a hol elhagyták. Ha az utlevél rendben van, következik a második tortúra az orvossal. Amerika főleg a trahoma behurco-

lásától fél s ezért a legszigorubb ellenőrzés alá veszi a kivándorlókat. Egy kicsit fájdalmas is a vizsgálat, mert a doktor bácsi nem nagyon kimél bennünket attól, hogy jó mélyen beletekintsen a szemüregünkbe. *)

Denikve ennek is vége lett. Mentem tanulmányozni a helyzetet, a kivándorlás fakasztotta hangulatot. Nem tagadom, kicsordult az én könnyem is. Nem a magam, válása fájt annyira, hanem azé a sok szegény magyaré, a kik talán utoljára vetnek tekintetet az édes szülőföld felé. A gyerekeket valami ösztönszerű félelem fogja el. Némelyiknek majd a szíve szakad meg, oly keservesen sir. Az anyja csitítgatja, szorongatja szívéhez, de mi haszna, ha az a szív maga is összeszorul és olyan keserves könnyet sajtol ki a szeméből, melynek a nagyságát nem lehet szóval kisebbíteni. Nem beszél itt senki, a ki szól is, csak suttogva teszi. Erős férfiak a szájuk szélét harapják s birkóznak valamivel, a mi ott benn tombol s két marokkal szorítja azt a kis husdarabot.

— Hát miért küzködöl a fájdalmaddal atyámfia, rokonom, földim, testvérem? Hiszen hány-szor mondtál átkot erre a földre, amely talán mostohának mutatta magát, bojtortjánt, tövist termett neked, mikor talán acélos, piros buzát vártál tőle; a bal kezével sujtott reád, mikor igazságot, szabadságot kértél tőle; talán testvéreid idegenek lettek hozzád? Mi fáj hát a lelkednek, hogy annyi az okod ennek a mostoha magyar hazának az elhagyására? Ott túl az Ocánon pénzt, jólétet, vagyont, függetlenséget kínálnak számodra és te mégis könnyekkel, név-

---

*) Itt sorsára hagyom Alszei Kis Pált és családját. A mit ezután elmondok, a magam tapasztalata, a hogyan a magam vizsgáló szemével s a magyar fajomat szerető szívemmel Amerikát láttam.

telen fájdalommal birkózol, mikor mindezt elhagyni akarod?

Ugy-e, bármennyire mostoha volt is, mégis csak a *házad* volt. Az a bogárhátú kis ház ott az alszezen a fehér falaival, az apró tisztára törülgetett, csillogó ablakaival a te tanyád, a te házad, a te őseid öröksége volt — mi ér ezekkel szemben New-York annyi 20—30 emeletes háza minden ragyogásával — ha abból a ragyogásból hiányzik a szeretet melegsége? Az a hullámozó vetés inog, reng, hajladozik a te szemed előtt, ami között ott kéklík a buzavirág, a szarkaláb, ott piroslik a pipacs. Aztán ha sárgul majd a vetés, ha pacsirta zengése, a fűj pitypalatyszava után fölhangzik az aratóleányok csengő dala, megpendül a sarló, peng a kassza s halomra omlik az aranyszínű istenáldás — én Istenem! összehasonlítható-e ez mind Pennsylvania összes szénbányaival, fekete, földalatti alagutjaival, a hol nem látod te a ragyogó napsugarat, nem ver meg a nyári zápor, nem süti pirosra barnára arcodat a napsugara, nem hallod a hazatérő nyáj kolompszavát, a kondás ostorának durranásait, hanem a bász parancsát, a ki, ha hibáztál, rövid szóval kiadja az utadat. Aztán sorra elhagyod azt a kis ákácás temetőt, a hol apád, anyád, testvéreid szive porladoznak, a kik téged szerettek, öleltek, a kiknek, szeretetét nem pótolja tenéked senki, semmi, még Amerika összes kincsei sem.

Ne szorítsd vissza azt a könyvet jó magyaram! édes testvérem. Érdemes mindezt megsíratni, ne rösteld, ne szégyeld azt a könnyecseppet, drága, legdrágább gyöngye az a te szegény kifosztott lelkednek!

Ez az a kapocs, amely minden láncnál erősebben fűzi a te árva létedet az elhagyott édesanyához, a magyar hazához és vissza is hoz meg egyszer annak a kebelére!

A nagy vizen.

*Remény-
nalátó-
hajó*

A hajóra ráfér körülbelül 3000 ember. Tehát egy valóságos uszó városon utazunk. Az utasoknak a legnagyobb része azonban a harmadik osztályon van. Az én magyar testvéreim is jóformán mind ezen az osztályon utaznak. Hát persze kevés a pénz, az a 100—120 korona megtakarítás jól esik szegényeknek. Csupa erőteljes, tagbaszakadt, értelmes, derék ember, a ki azért megy, hogy az amerikai helyett a munka nehezét elvégezze.

Ha a földéletről nézi az ember a vidéket, van mit látni. Jobbról-balról hatalmas fehér sziklás hegyek emelkednek. Fát, zöld lombot alig alig látni egész Amerikáig. Hát a hullámozó vész, a mi fölött az Isten madara, a pacsirta énekel, a melynek az árnyékában a pitypalaty ver! Ó! attól meg egészen, talán örökre elbucsuztál már édes magyar testvéreim!

Egy darabig nézeget az ember jobbra-balra. Ujságot lát, hogyne érdekelné. Ilyent otthon legfeljebb a komédiában mutogatnak, ott is pénzért. Hát aztán mit esznek itt az emberek, ha kenyérük nem terem? Mit? Hát biz azt te nem ennéd meg, édes magyarom. De nézd csak meg azt a sok apró hajócskát, a melyek szerteszéjjel uszálnak mint a bogarászó csirkék az udvaron, azok a kenyérkeresői ennek a szegény népnek.

Itt halászott az apja, meg az ősapja, hát azt folytatja ő is. Csodálatos rákokat, kigyóforma halakat fogdoz ki, olyanokat, a melyeknek a gömbölyű puha testéből száz kigyó alaku láb nyulik ki (polyp), ököl nagyságu tengeri pókot, kisebb-nagyobb csigákat — ilyesmit fog ki a szegény talián. Ha aztán a felesége kiárul belőle egy litrát (korona), akkor boldog, van mit ennni, ha nem árul, vagy ha vihar van, akkor nézik a felhőket, a melyek elkergették a keresményüket és koplalnak. Hushoz legfeljebb nagy ünnepeken jutnak — ott nincs mézsáros, mert nincs a ki után megéljen! De azért mégis van egyszer szüretjük minden esztendőben! Tudjátok mikor? akkor, a mikor a mi szegény vándormadaraink, a fecskék, a fülemülék, a fürjcskék vonulnak. Szegénykéik kifáradtak a hosszú tengeri utban s pihegve, szívdobogva, kiéhezetten hullanak le az első szárazföldön. Ezt hirül hozzák a lakosok. A nép kivonul botokkal, póznákkal s ütik-verik, kókányolják a szegény lesoványodott állatkákat, a hogyan bírják. Ez az ő aratásuk. Akkor egy hétre eltelnek hussal s aztán arról álmodnak egy álló esztendeig, mikor nem kerül az asztalra más mint polenta, meg polenta, meg ismét polenta.

Ugye földi! mégis csak jobb nekünk idehaza, a kiknek az adventi disznóölés után a jó füstölt mellé egy kis borocska is kerül.

Ilyenforma dologról beszélgetnek az emberek, a míg a hajó földézetén ácsorognak.

De nézzünk le is, a hajó belsejébe, hogy ott milyen világ van!?

Talán el is mosolyodnánk rajta, ha olyan nagyon különös nem volna! Hogy hasonlatot keressek, a szatócs boltjára emlékeztetlek benneket. Ugye láttátok azokat a különböző fiókokat, a melyekben a kereskedő a különböző fűszerszámokat, a borsot, paprikát, szekfűszeget,

gyantát stb. tartja. Hát ilyenforma egy nagy hajó gyomra. Mert ne gondolja senki, hogy akkora itt a hely, mint a mi virágos rétjeinken. Itt minden talpalattnyi terület aranyat ér, hát takarékoskodni kell vele. A hajónak ugyanis nemcsak az embereket kell elhelyezni, hanem az ennivalójukat is. Pedig 2—3000 ember nem keveset eszik ám. Aztán nem is azt kell gondolni, hogy az az ennivaló 2—3 hétre legyen elég, hanem, hogy hónapokon keresztül is kitartson. Miért? Azért, mert a hajó eltévedhet a nagy tengeren, vihar támad, eltörik a kormányrudja, a szélvész eltereli, elviszi Isten tudja hová. Hát hogy az alatt senki éhen ne haljon, sok ennivalót kell vele vinni. Azért az ilyen nagy hajók rendszeren 3—4 hónapi eledelt visznek magukkal, a mit nem nálunk, hanem Amerikában vásárolnak. A tömérdek hust aztán leviszik a fagyasztóba és ott tartják mindaddig, míg sor nem kerül rá. Ennek azonban más következménye is van, az, hogy a jég kiszíjja a hus ízét. Hust eszünk, szépet, sokat, de akár taplót rágnánk.

Azt se szabad elfelejteni, hogy a hajót is etetni kell. Persze nem pulutykával, hanem jófajta szénnel. 12 ember egymást fölváltva éjjelnappal egyebet se tesz, mint azt a nagy kemence-szörnyeteget táplálja. Ehhez azonban töméntelen szén kell. Egy-egy hajó 20—30 vonat vagyis 3—400 vasuti kocsi szenet vesz fel a gyomrába, hogy 3—4 hónapra elég fűtő anyaga legyen, mert hiszen senki se higgye, hogy utközben ki lehet szállni, aztán átszaladni a nyakigláb zsidóhoz, hogy ezt-azt adjon — hitelbe — majd aratás után megfizetjük, addig írja föl.

Nem akarom elsorolni azt a sok mindenfélét, amire a hajónak szüksége van, hiszen az olvasó az eddigiekből is megérthette, hogy egy ilyen nagy alkotmánynál, amely milliókba kerül,

minden helyet okosan fel kell használni. Ezért az ágyak is szépen egymás fölött vannak elhelyezve, 3—4 egymás fölött — épenúgy, mint a szatócs boltjában a fiókok. Mikor aztán az ember lefeküdni akar, létrát támaszt az ágyához és úgy mászik fel a harmadik, negyedik emeletre, ha ugyan addig sikerül valahogy le nem bukfencezni.

Azt se gondolja senki, hogy valami szép nagy ablakok kínálgatják az ember felé a látnivalót. Először is látnivaló az egész uton lines egyéb, mint a kopár sziklák Olaszország és Szicília partjain, aztán az afrikai partok letarolt, lepusztított vidékei. Valamikor gyönyörűséges erdők voltak itt. De aztán a kapzsi ember kivágta az erdőt és elfelejtett helyébe másikat ültetni. Az eső lehordta a termőföldet és megmaradt emlékek a kopasz-fehér sziklafal. Ezt látja az ember, meg még mit? — : a vizet, a végtelen, hatalmas, a borzalmasan szép tengert, fölötte a nagy, felhőtlenül mosolygó, vagy felhőktől beárnyékolt égboltozatot.

Az ablakok gömbölyűek, akkorák, hogy egy kisfejű ember gömbölyű koponyája egy kis erőlködéssel kifér rajta. Ha a fülét meg az orrát visszafelé nem sajnálja, kinézhet rajta.

De hát mit nézzen odakünn? Nincs egyéb látnivalója, mint a tenger. Az meg bizony nagyrészt egyforma szokott lenni.

Ha az ember a térképet nézi, azt hiszi, hogy egyik part annyira van a másiktól, hogy egy ködobással beéri, vagy hogy a szemünk mindig tudja, hogy veszedelem esetén merre kelljen segédelmet keresni. Hát bizony ezt én is soká hittem, amíg meg nem győződtem, hogy a hajó 2—3 órai útja után úgy elveszítjük a szemeink elől a száraz föld világát, mintha sohase láttuk volna.

Hát ez bizony megdöbbenti az embert. Ur Isten! hová megyünk, kit hívunk segítségül, ha

itt baj történik? Az ember akkora itt, mint mikor a hangyát látjuk a porban a lábaink alatt mászkálni. A száraz föld mérhetlen távolságban tűnt el mögöttünk. Fölöttünk a borongó sötét ég, alattunk pedig a megmérhetlen mélységű tenger borzalmas nagy halaival, szörnyetegeivel, amelyek ha kivetődnek a vízből, a 100 meg 100 hófehér tűhegyes foggal kivigyorgó pofájukat mutogatják felénk s mintha azt mondanák: gyere csak, éhes vagyok, nagyon éhes vagyok...

Sohase felejttem el azt a rémületet, a mit három év előtt éreztem, mikor Velencében fürödvén, egy szegény tanítónő gyászos végét hozták hirül. Szegény ott fürdött egyedül nem messze tőlünk. Az egyik ór a ki egy magas emelvényen állott, észrevette, hogy benn a tengerben egy cápa vetette fel magát. Kiabálni kezdett, a mire mindenki a partra menekült. Csak a szegény tanítónő nem bírt elég gyorsan a parthoz jutni. Ezt észrevette a cápa, mint a nyíl suhant feléje s egy roppantással leharapta az egyik combját. A kik a parton voltak, hallottak egy kétségbeesett sikoltást, láttak két égfelé álló kezét, aztán minden elcsendesült. A cápa bevitte a zsákmányát a tenger mélyébe.

Vagy a másik eset, mely tavaly ősszel történt, mikor egy fiatal házaspár hajója egy sötét éjszaka 1—2 perc alatt elsüllyedt. A hajósok közül alig 2—3 ember menekült meg, pedig a szerencsétlenség a part közelében történt, a többit a seregesen körülöttük ólálkodó cápák marcangolták szét.

Ilyesféle gondolatok közt ajánljuk a lelkünket a jóságos Isten kegyelmébe, esdekelve, kérve, hogy nagy gondjai közt ne feledkezzék meg az ilyen parányi teremtményekről se, mint a milyennek mi vagyunk. Mert felebarátom! ha nagynak tartottad valaha magadat, ha elragadott a büszke

kevélykedés, gyere el a tengerre és akkor meglátod, hogy milyen parányiság vagy te a nagy mindenség háztartásában. Bizony, mondom én neked, nem vagy te nagyobb semmivel, mint az a porszem, a melyet a szellő fölkap a szárnyaira és süvöltve, zúgva visz egyik határból a másik felé.

Isten tudja, hogyan, de minden utasnak mindjárt az első napokban ilyesféle gondolatok fordulnak meg az agyában, mikor arra a nagy hajóra rálép, a melynek — a mint mondani szokták — nincsen gerendája.

Erről beszélgettünk mi is, mikor a komor vörösképi angol matrózok nagy sürgés-forgásba kezdtek.

— Itt készül valami — mondtuk.

Hiába kérdeztük volna őket, egyik se értette a szavunkat, de meg ha értette volna is, kisebb gondja nagyobb volt annál, semhogy a mi kérdezősködésünkre felelgessen. De meg szólni se szabad. Itt csak egyetlenegy ur van a kapitány, a ki mindjárt az Ursten után következik. Itt nem parancsol se király, se császár, hanem a fagyosképi kapitány, a ki — ha nem jól viseli magát valaki — rövidvasra vereti vagy áristomba csukítja, sőt le is löheti, mint a macskát. Bizony! 2—3000 ember közt csak ilyen hatalommal lehet rendet tartani.

A matrózok nagyban készülődtek. Fürgén mászkáltak a toronymagas árbocokra. Begöngyölítették a vitorlákat, a mit lehetett kötelekkel, láncokkal megkötözték. Az asztalok, székek az ebédlőben ugysis csavarokkal vannak a padlóhoz erősítve, de a mi mozgatható volt, rövid idő alatt mind a hajó mélyébe vándorolt.

Persze nagy kíváncsisággal néztük a szorgalmas munkájukat, a miben ugyancsak nem lehattunk volna segítségükre.

*Tengeri
vihár.*

Észak felől nehéz felhők közeledtek. Egy éles szellő, mintha riadót fújt volna, úgy belesipolt a fülünkbe, hogy szinte ijedten huzódunk bele a kabátunkba. Mi lesz itt? A matrózok sűrögve-forogva dolgoztak mint a hangyák mikor hirtelen veszedelem elől takarodnak.

— Már kezdődik — mondotta az egyik tapasztalt magyar.

— Mi kezdődik?

— A vihar.

— No ezt már megnézzük mondottam és elhelyezkedtem szép biztonságban a fedélzetem Rámvettem a kabátomat, a fejemhez hozzá kötöttem a kalapomat (egyik magyarnak elhordta már a szél a kalapját — elég zsiros volt, talán jó lesz a cápáknak.) A hullámoknak fehér takarójuk lett. Mintha hőszinű csikók nyargalásznának egymást kergetve. A hullámok, a melyek napokon keresztül olyan csendesen pihentek, mint a réten legelésző báránycsordák, most, a mikor kiértünk már a szabad tengerre s az égen és vizen kívül semmit körülöttünk nem láttunk, egyszerre óriásokká alakultak át. Akkora barázdákká, mint egy falusi utca s a melynek a két oldalán emeletek magasságában zugott, hajtotta egyik víztömeg a másikat. Messze-messze távolságból láttuk a csikó fehér taréját, a mely megbószúlva rohant felénk, aztán mikor a hajónk oldalához ért, olyan vad erővel taszította meg, hogy egy perc alatt millió pozdorjává omlott szerteszét. De a hajó is megérezte ezt a vad lökést. Csak úgy nyögött bele s a lomha nagy test, a mely több százezer méter-mázsza súlyt hordott a gyomrában, lassan, szinte fájdalmasan elhajlott a másik oldalára.

— Nini! — csodálkoztunk — hát még ezt a nagy szörnyeteget is lehet taszigálni.

— Ez még csak a kezdet, — mondotta egy

tapasztalt ember — látnak az urak még keservebbet is ennél.

Csakugyan! a szél mindig gorombábban dudál a fülünkbe, közbe-közbe akkorákat visít, hogy szinte ijedten kapjuk arrébb a fülünket. A hullámok mind vadabbak lesznek, mintha óriási korbáccsá változnának át, úgy gyötrik, kinozzák a hajó oldalát. A mozgás a hajón mindig hevesebb lesz. Mintha labda lenne ez a szörnyeteg, úgy lódul erre-arra egyik hullámvögyből ki, a másikba bele. A hajó kéménye okádja a füstöt, iszonyu munkát végeznek odalenn, nemcsak az utirányt kell megtartani, hanem a támadó hullámóriásokat is le kell győzni.

Egyszerre egy nagy lökést érzünk. A hajó oldalához egy nagy buta hullám ütődött. Az egyik fele lenn maradt, a másik pedig fölágaskodott a negyedik emeletre és végig mosta a fedélzetet. Jutott belőle bőven nekünk is. Egy pillanat alatt tetőtől talpig vizes lettem s azt vettem észre, hogy bokáig vízben állok. Alig gondoltam el, hogy innen menekülni kellene, mikor egy-második és harmadik hullám részesített ugyanilyen megtiszteltetésben s most már tetőtől-talpig bőrig áztam. A nagy víztömeg aztán hol ide, hol oda ömlött a hajó födélzetén. A hajó orra ágaskodott, a fara hol kiállott a vízből, hol beléje merült, végre is valahol egy rés akadt a födélzetén s ott zuhogott lefelé a piszkos hullám, mint a vizözön.

— Jézus Mária! — sikoltott az asszonynép. — Elveszünk! Vizáradás! — Veszedelem! — sivitotta egyszerre száz torok, asszony, gyerek, összevissza.

Nekem is le kellett botorkálnom, a mi egyikét felborulás, nagy fogódzkodások, még inkább azonban a matrózok segítségével sikerült is. Azok még valahogyan könnyebben beszéltek, mert fej-

búbtól a csizmaig viaszos vászonba, onnan a lábujjukig pedig akkora csizmákba bujtak, hogy a víz legfeljebb a rézvörös ábrázatukat áztathatta.

Letuszkoltak. Tapasztalatlan embernek nem tanácsos ilyenkor odafönn mászkálni. Valamelyik nagy lendülésnél kibukfencezik a hajó korlátján s ha egyszer a hullámok közé esett, emberi hatalom nincs, a mely őt onnan kiszabadítaná, ha ugyan a cápák szét nem trancsírozzák.

A borzalom persze odalenn következett. Az apró ablakokat már órákkal előbb becsukták, a nagy tömeg ember levegője, a konyhából beáradó ételszag, a zsiros bödönök, a hajóolaj, a mosogató víz szaga össze-vissza keveredve, valami csodálatos vegyüléket adott. Szinte megsárgult tőle a levegő. A tárgyak, ruhás ládák, elemózsiás tarisznnyák össze-vissza heverték. A ki a cókókját össze nem kötözte, azé valóságos utazást cselekedett. Cipők, edények, kofferok, zseborák, női ruhák, szalmazsákok, vánkóok, könyvek, kalapok, esernyők, költői össze-visszaságban csuszkáltak idestova. Volt olyan, a ki nagy ingásban elhatározta, hogy összehalássza a sós vízből a hozzátartozóját. Elindult a padlón utazni. Persze négykézláb, mert a hajuldozás nem fizeti ki magát. Ágylábba, emberlábba, szekrénybe, ládába, mindenbe fogódzik s mikor azt hiszi, hogy már célnál van, azt veszi észre, hogy maga is fölbukfencezett s örülhet ha valahogyan valamelyik leerősített ágyba kapaszkodhatik. Legjobb a ki ilyenkor lefekszik. Persze csak úgy, ha lehet. De hát hogyan lehessen? Miféle istenkisértés ilyenkor a magas ágyba fölmászni akarni, mikor legeslegjobb szeretné az ember, ha juhász kutya módjára az ágy alá bujhatna, aztán ott jól megfogódzva várná be, a mikor a bajnak vége lesz.

Ez azonban mind csak a kisebb baj. A sok-

kal keservesebb ennél a másik, a mit elmondani is szinte röstel az ember. A szárazföldi ember csak 1—2 esztendőskoráig szokta, hogy ringassák. Mikor a gyerekruhát levetette s a zseb-kendőjét nem hátul viseli már, hozzászokott, hogy biztos talajon, egyenes lábakon járjon. A tenger azonban a hintázás mesteriségét gyakorolja. Hiszen eleinte nem volna ez nagy baj. De mikor az ember egy félóráig érzi ezt a furcsa hajladozást, a melyre szívesen elmondja, hogy bár sohase hajladozott volna, akkor a gyomrában valami különös átalakulást érez. Különösen mikor a hajó megunta már, hogy egyik oldaláról a másikra hajolgasson, hanem elkezd emelgetni a hajó orrát előlről balról, folytatja hátulról jobbra, aztán hátulról jobbról, előre balra — mikor az ember ezt a furcsa nyolcast érzi, pláne mikor a hajó csupa változatosság okáért fölülről lefelé is táncol, ugrál, mint a jövérű alföldi csikó, akkor az ember egyszerre érzi, hogy a mi a gyomrában volt, az nem oda való többé s mindent kiad magából, a mi benne van s ha egyéb nincs már, az epére kerül a sor.

Vannak emberek, a kik ezt a betegséget mindjárt az első ingásnál megkapják. Ismertem egy hajós kapitányt, a ki egy álló esztendeig benne volt ebben a betegségben s aztán többé soha. Láttam matrózokat, a kik minden nagyobb viharban megkapták. A száraz földön élő emberek közül azonban 100-ból 90 az első órákban oda van. Először az arca lesz sápadt, aztán a füle lesz átlátszóvá, hogy szinte körösztüllátsz rajta, aztán elkezd emlegetni az édesanyját, kívánczik hazafelé, a másik imádkozik, a harmadik kétségbeesve tördeli a kezét, a negyedik odaigéri az egész vagyonát a kapitánynak és könyörög, hogy csak tegye ki az első sziklára és ő inkább

éhen hal, minthogy tovább a hajón maradjon. A legtöbbször órákon, sőt napokon át tart a nyavalygás, sok meg olyan lesz mint a rongy, összeesik és nem bánja, ha széttapossák is, nem törődik az egész világgal, csak fekszik a maga meg a másik piszkában. Ez alatt az idő alatt nem eszik, nem iszik, nem alszik, nem pihen, csak gyötrődik olyan fájdalmak közt, a melyhez hasonló csak a tulvilágon lehet.

Hát aztán meddig tart ez a szenvedés? Némelykor egy napig, máskor egy hétig, két hétig a míg a tenger szeszélyének tetszik. Utaztam emberekkel asszonyokkal, a kik az utazás alatt úgy tönkrementek, hogy a másik parton rájuk sem ismertek. Némelyiknél heteken át tart, míg valahogyan legalább a gyomrával rendbe jön, hogy egy falat ételt tisztességes étvággyal le tud nyelni. Orvos nem segít, tudomány nem használ, itt csak szenvedni lehet, — ha kibírjuk.

Igy haladt a hajó keserves kínlődások közt, mikor végre lecsendesedett ugyan a szélvész s a hajó egy másik furcsa állapotba keveredett. Hirtelen köd ült a tájra. Sűrű, nehéz, vastag köd, a melyen át nem lehet 100 méternyire ellátni. Ilyenkor a hajó csak botorkálva megy. Csöndesen, hogy valamibe bele ne ütközzék, se sziklába, még kevésbbé azonban valami szembejövő hajóba, a mely ha szintén teljes gőzzel haladna, egymásnak rohannának s aztán nincs a világon emberi hatalom, a mely a sülyedő hajót megmenteni tudná. Ilyenkor a hajó minden percben dudál, a hajó sipja hosszan-keservesen bőg, mint az árva borju mikor az erdőben eltévedt. Sokszor az ilyen köd napokon keresztül tart s az ember se éjjel, se nappal nem tud pihenni a folytonos dudálástól.

Másik veszedelem a tengerben uszkáló óriási jéghegyek, a melyek valahonnan a Jegestenger

környékéről szakadtak el és lassan uszkálva sétálnak lefelé a meleg vidékre, míg végre teljesen elolvadnak. Az ilyen hegy sokszor akkora mint egy fél vármegye s ha a hajónak nekilődul, összetöri mint az iskátulyát.

Hát persze azt kérdi az olvasó, hogy nem történik baj a hajóval? Ó dehogynem. Mikor mi tavaly Fiuméből indultunk, épen az indulásunk napján ment tönkre a kivándorlókat szállító társaság egyik legszebb hajója, a Slavonia. Sötét éjszaka 2 óra táján volt, mikor az utasok egy borzasztó zökkenést éreztek s abban a percben a hajó megállt. A nagy ködben véletlenül eltévedt s egy sziget kemény sziklaoldalához ütdött. A szikla vagy husz méter hosszúságban fölszakította a hajó oldalát. Természetesen irtózatoss zavar lett. Az emberek éjjeli öltözetben a hajó födélzetre rohantak. A hajósnép maga se tudta mi lesz, míg végre valahogyan tisztába jöttek, hogy a hajó elsüllyed ugyan, de nem azonnal. Az utasokat elszállították csónakokkal egy félóránnyira, a hol a meredek sziklán fel tudtak mászni és egy nyomoruságos kis faluban jó emberekre találtak. A vagyonuk azonban a hajóval együtt örökre elveszett. Egy magyar emberről hallottam, a ki 10 esztendő alatt keservesen szerzett keresményét a ládájával együtt a vízben uszni látta, maga is utána vetette magát. Meg akart halni, de a matrózok kimentették és visszahozták az életnek.

Ilyen a tenger.

Hogy nem való magyar embernek, azt, úgy hiszem, felesleges lesz magyaráznom.

Amerika földjén.

Éjjel értünk New-Yorkba. Egy pazarul ki-
világított város fényessége fogadott bennünket.
Mikor a hajó csendesen, csak alig zakatolva po-
roszkált a sekély vizeken, a körülöttünk levő
már ismerős emberek magyarázgattak, hogy ezeken
a kis szigeteken csupa milliomos lakik.

— Csupa milliomos!

— Szent Isten milyen temérdek pénz! Hiszen
itt térdig aranyban gázolnak az emberek, aztán
lapáttal dobálják utána boldognak boldogtalannak.

Hát még másnap, mikor a korai napfény
mellett a Manhattan óriási házai, az ugynevezett
felhőkarcolók a szemünkbe ötlöttek. Az volt ám
a csodálatosan nagyszerű dolog.

— Szerelmes Istenem! — csapta össze Al-
szegi Kis Pálné a kezeit — mennyi pénzének
kell lenni annak, aki ilyen bolond magas házat
tud építeni.

Aztán elkezdtek olvasni az emeleteket. Szinte
beleképrázott a szemük: 1-2-10-20-30-35 emelet.

— Van még magasabb is, mondotta egy is-
merős. Tavaly még a legnagyobb egy 47 emele-
tes ház volt, azóta megépítettek egy 53 emelete-
set, ma van már 65 emeletes ház is. Annak a te-
teje már a felhőket karcolja, aztán olyan szél
mozog körülötte, hogy az ember nem tudja,
hogy a kalapját vagy a fejét fogja a kezével,
hogy a szellő le ne fujja.

*Felhő-
karcoló
utazás*

Az amerikai Szabadságszobor.

Ez köszönti az embert, mikor Amerika földjére lép.

— Hát aztán miért vannak ezek a szörnyű nagy házak? — kérdezték a gyerekek. Hiszen ez van harmincszor olyan magas, mint a mi templomunk tornya. Pedig az ugyancsak nagy ám a mi falunkban.

— Hát azért — mondotta egy okos ember — mert az emberek idelelni nem férnek már el. A fundamentumot nem lehet tágitani, ami 100 öl volt tavaly, az száz esztendő múlva se nő meg 101 ölré. De fölfelé az ég felé szabad az út akármeddig. S ha az Uristen egy tüzes vagy vizes menykővel nem inti meg az embereket, hát ott csakugyan szabad a vásár.

Bizony istenkisértés olyan magas helyeken kóvályogni — sóhajtotta Alszei Kis Pálné.

Pedig ezekben a nagy házakban még csak nem is laknak, jobban mondva nem is alusznak az emberek. Itt csak boltok, irodák vannak. Lakásnak nagyon drága mulatság volna ez.

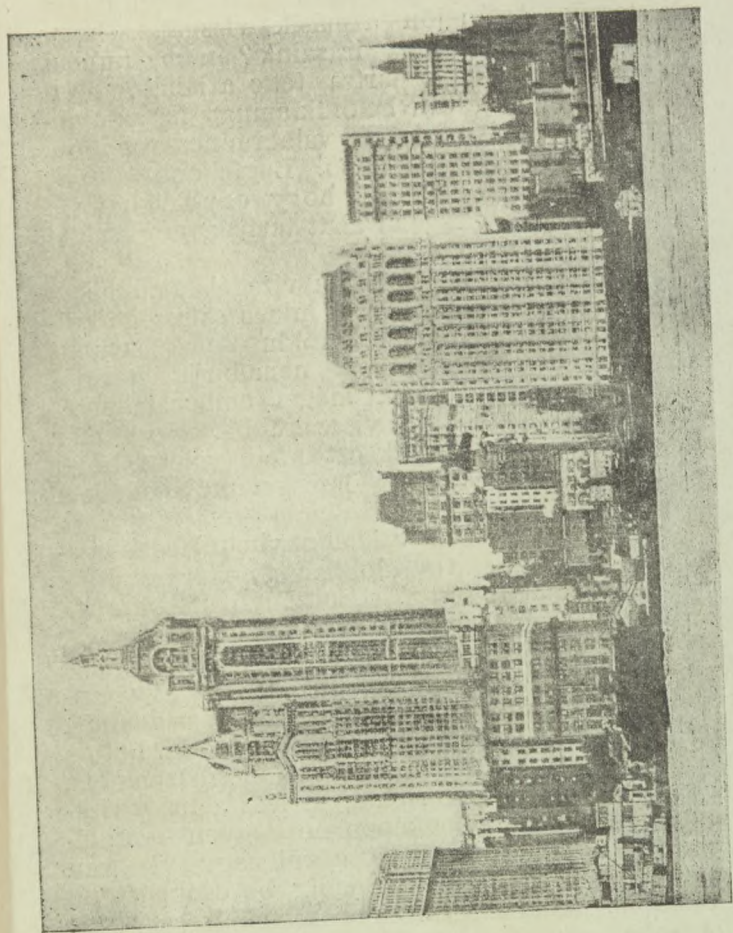
— Látod asszony! látod — mondta az ember — mégis csak jó volt ide jönni, mondtam én, hogy itt a sok pénz, nem a szegény Magyarországon.

— Csak az a kérdés — atyafi — mondotta az előbbi okos ember — hogy adnak-e majd abból a pénzből maguknak? Mert ezek itt mind nagyon keservesen dolgoznak ám érte.

— Hej! mégis csak jobb volna otthon, a mi kis falunkban, ahol ráismerek minden akácunkra — mondotta az asszony csöndesen sóhajtva.

Egyszerre a hajó megállt. Sok készülődés, nyikorgás után következett a vizsgálat. Az utasokat behajtották egy keskeny folyosóra, ott hosszú szorongás és várakozás után kiki sorjára jutott. Az első vizsgáló a doktor volt. Egy hosszú nyakigláb ánglius, a ki akkorát fordított a szemekinken, hogy majd kiugrott a helyéből. Ez az egyiptomi szembetegséget, a trahomát vizsgálja.

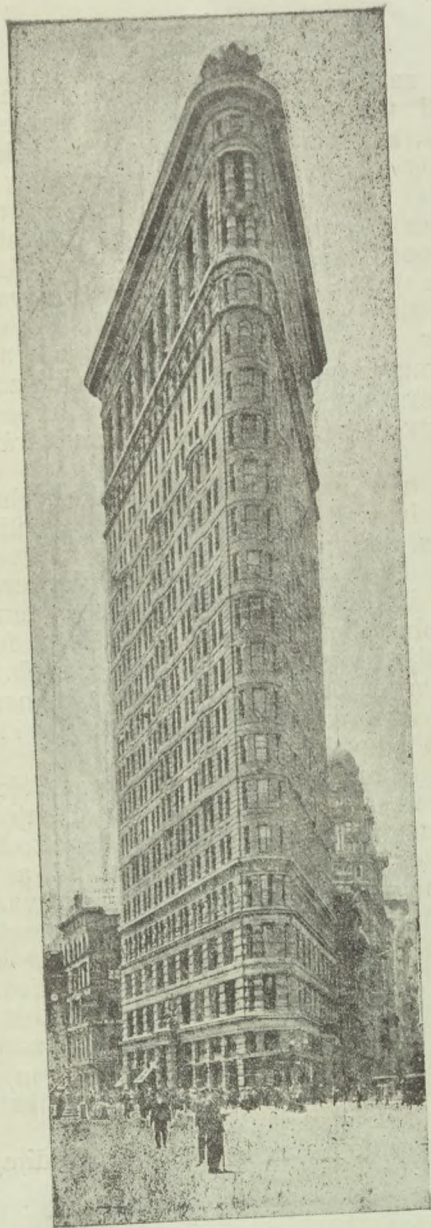
Ilyennek látja az ember közelről New-Yorkot.

A kinek az van, az nem teszi ki New-York part-jára a lábait, hanem viszik ugyanazzal a hajóval Magyarországba. A ki gyanus, azt megfigyelés alá veszik. Aztán jön a másik vizsgálat, hogy rendben vannak-e az írásaink? nem huncut gazember-e, a ki a partra tette a lábát? Mert Amerikában elég van belőlük amugy is, az ujabakra nem kíváncsiak. Ha valaki nincs rendben, küldik vissza régi hazájába. Legfeljebb annyit tesznek meg a jóvoltáért, hogy egy-két hétig a saját költségén vizsgálat alatt tartják, míg valaki kiszabadítja.

Végül jön a harmadik vizsgálat, melyik a pénzünket kéri. Amerikának nincs szüksége koldusokra. Nem ad ugyan a koldusoknak semmit — nincs ideje rá — hanem nem bírja a természet, hogy valakit, a ki mégis ember, illenék eltartani — hát inkább visszaküldik. Most már annyira megszigorították ezt a felügyeletet, hogy több 100 koronára menő összeget követelnek a szegény magyartól.

Ha aztán ezen valamennyin túl estél szegény magyarom, ne gondold, hogy már rendben vagy, nem! akkor az I. II. osztályu utasokat kieresztik a szabad levegőre, mehet a merre lát, de a III. osztályu, tehát a szegény, dolgos utas népet viszik az Ellis Islandra, vagyis egy szigetre, a melyiket akár az elátkozottak szigetének is lehetne nevezni. Itt van egy nagy ház. Palota is lehetne, de bátran nevezheted fogháznak is. Ide hozzák a kivándorlókat, ott lesz a nagy vizsgálat. De hogy valamiképen ne legyen szándékukban a szökés, hát köröskörül nagy víz van mindenfelé, az utasokat pedig be csukják egy ketrecbe. Láttál magyarom oroszlánketrecet? Hát olyanba csukják a te honfitársadat, hogy valahogyan ki ne szabaduljon és szét ne tépje azt a szegény angliust. Ott maradnak mindaddig, a míg

A vasaló-ház, New-York egyik legérdekesebb épülete.

teljesen rendbe nem jönnek. Mindenkinék igazolnia kell magát, mentnek kell lennie a betegségektől, kell pénzének lenni és meg kell mondani, hogy kihez megy, ki az atyafia Amerikában? Ha valahol hiba van, akkor ott marad a ketrecben és sóhajtozhat a magyarok Istene után, míg napok vagy hetek után a nagy sirására megtudják a nyavalyáját az amerikai magyarok s ha van szivük, valahogyan kiváltják. Ha nem tudják vagy nem akarják kiváltani, hát akkor ott marad vagy visszaszállítják Magyarországba.

Persze minderre azt gondoló édes felebarátom, hogy hiszen majd csak kimagyarázod magadat.

Én meg azt kérdelem tőled, hogy hogyan?

Azt hiszed, hogy érti az az anglus a te szépséges, zengzetes bűvös-bájos magyar nyelvedet, a melyet itthon tud minden kisgyerek? Egy betűt se ért belőle és egy betűt se tanul meg belőle soha, ha százszor benőtt is a fejelágya. Azt mondja, hogy tanuljon meg angolul a magyar. Nem ő jött Magyarországba, hanem a magyar jött Amerikába. . . . . hogy tanuljon?! Sokkal dolyfősebb, kevélyebb annál.

Igy aztán akkor se értenek meg, ha megérthetnének, ha éppenséggel semmi bajod nincs. Valaki azt mondta nekem, hogy legokosabb, ha goromba és komisz az ember mind a pokróc. Az ám, megpróbálta ezt már egy magyar. Aztán látták, hogy nagyon mozog a szája, meg nagyon kemény a hangja, hát belökték egy sarokba, jött egy vaskalapos rendőr, aztán ugy elcifrázta neki angol nyelven az igazságot, hogy még most se érti.

Itt csak a jó Istenre, meg a jó szerencsére kell számítani, hogy nem bűnhődünk meg azért, a miért a mi szépséges magyar hazánkat, a mi szülőanyánkat elhagytuk.

De tegyük fel az esetet, édes földim, hogy

mindezek a rostákon szerencsésen keresztül potyogtál és szépen kitétek az első szárazföldre, jobban mondva a nagy dokkba. Ott egy csomó éhes finánc szeme villog feléd. Előszedik a cók-mókodat, keresztülvatyorásznak mindent, a mi benne található s ha van valami, a miről vámot tudnak szedni, megvámolnak úgy, hogy a csillagos eget is hegedűnek nézed.

De ha a fináncokon is tuestél, akkor szabad előtted a nagy világ. Mehetsz arra, a merre tetszik a nagy Amerikába.

Megállsz az első utca sarkán és — és — hát mit csinálnál egyebet, kinyitod a szádát és nézel. Hát persze, hogy nézel, hiszen soha életedben te ilyesmit még nem láttál. Mintha örökké országos vásár volna, sűrög-forog a temérdek nép mint a hangyaboly. Ne bámulj sokáig, mert bizonyos, hogy oldalba löknek. Öles szerecsenek kisuvikszolt ábrázatja bámul rád.

— Szent Isten! minden asszonyoknak nem is volna jó ránézni, olyan förtelmes. Rád kiált valami idegen nyelven, a miből csak annyit értesz, hogy jó lesz odébb állnod. Jönnek a kocsik, óriási lovak vannak befogva, fönn a kocsi emeletén angol nyelvű kocsisok kiabálnak. Alig bámulod meg őket, csönget a villamos kocsi s ló nélkül úgy lőt-fut előtted-mögötted, hogy szinte káprázik belé a szemed. Itt mandula szemű, hosszú befont haju kínaiak futkároznak, ott kávészínű indiai csoport szalad, amott lengyelek, erre tótok, amarra taliánok, arabok, spanyolok, franciák, belgák, muszkák, szóval a fölséges Uristennek mindenféle csodabogara lőt-fut körülötted. Közbe-közbe nagyokat bődülnek a füledbe, orditva figyelmeztetnek, hogy eredj arrébb, mert itt mindenkinek szűk a hely. Alig kapod el innen a fejedet, már amonnan hallod a trombitaszót, mikor aztán elülről-hátulról, jobbról-balról, észak-

ról-délről mindenféle össze-visszajeszített, akkor riadva tekintesz fölfelé, a fejed fölé, a hol egy őrülden rohanó vonat robog. Égszakadás, földindulás, odakapsz a fejedhez, hogy talán már ott is a fejedben a nagy koppanás és szaladni akarsz, mikor egy rendőr fölemeli a vastag botját, megállit és megparancsolja, hogy egy tapodtat se merj menni, hanem csak akkor, ha majd ő megengedi. Mert az amerikai városokban akkora az embertömeg, hogy nem mehetnek tetszés szerint arra vagy erre akármerre, hanem a rendőr szabályozza őket. Megállitja a tömeget — : tessék jobbra menni, ha mindenki átnyargalt az utca másik felére — : Most tessék balra menni. Hiába rendnek muszáj lenni.

Szóval édes magyarátom! egy darabig csak ámulsz-bámulsz a nagy világba, kapkodod a fejedet erre is, arra is, érzed, hogy löködnek jobbra balra, szinte nyilallik is már tőle az oldalad és csak azon csodálkozol, hogy mikor és ki kérdezi meg már tőled, hogy mit akarsz, hogy miért jöttél el Amerikába?

Bizony édes felebarátom, ezt tetőled soha senki kérdezni nem fogja.

De megkérdezel egy barátságos beretvált képű embert, azt hiszed talán pap, hogy: hát tisztelettel kérdem az urat... stb.

Rád néz, morog egyet s megy tovább.

Megkérdezed a másikat, a harmadikat, a tizediket. Valamennyi rád néz, dühösen mond valamit, a miből megérthetsz annyit, hogy tereád abszolute semmi szüksége nincs és ne háborgasd, mert neki nincs ideje rá, hogy a te apró ügyeddel-bajoddal bibelődjék, különben is tanulj angolul:

Várhatsz atyámfia akár egy hétig akár két hétig, légy megnyugodva és meggyőződve, hogy tereád senkinek éppenséggel nincs szüksége.

Ott mindenki lótfut a dolga után és kisebb gondja is nagyobb annál, hogy rád a sok dolga mellett csak egy percet is vesztegessen.

Hát azok a nagy házak, azok a fényes cifra uri népek, az a sok-sok pénz, az a tengernyi arany? — kérdezed.

— Édes földim! az mind nem a te számodra van. Az mind idegen népé, a ki először is tud angolul, aztán pedig tud üzletet csinálni és végül dolgozik annyit, mint egy befutott masina. Terád pedig legfeljebb a rendőr vigyáz, hogy ne lopj. Akkor lecsuk egy nagyon szűk dutyiba, a melyben még az ágy is vasból készült és szalmanélküli. Ez az egy hely várhat rád. Egyéb semmi. És jegyezz meg magadnak annyit, hogy tereád Amerikában semmi szükség nincs. Az amerikai úgy néz tereád mint fölösleges teherre, a melytől szívesen megszabadul, mert amugy is tulságos sokan vannak már. Ha rád szorul, azért vesz igénybe, hogy kivegye a zsirodát s ha kivette a zsirodát, odébb dob mint a lerágott csontot. Jegyezd meg magadnak azt is, hogy előbb éhen halhatsz Amerikában, mint meggazdagszol. Hogy Amerikában 100 ember közül 90 marakodik a mindennapi kenyérért, 10 pedig parancsol nekik és kénye kedve szerint kiválasztja azt, a kinek kegyesen kenyeret ad.

Alamizsna Amerikában nincs, ott mindenkinek dolgozni kell. Koldust nem ismernek, hanem ha az éhségtől összeesel, akkor talán a mentők bevisznek a kórházba. Ott kapsz annyit, hogy egyszer-kétszer megtöltheted a gyomrodát, de aztán mehetsz ismét arra a merre a nap süt.

De hát te gyűk tul magunkat ezen is, hiszen hallottad már, hogy hány magyar ember boldogul, illetőleg ha nem is nagyon boldog, de legalább dolgozik a mindennapi betevő falatért.

Oda akarlak vezetni közéjük, azért gyere

velem. Vigyázz azonban, hogy magadra ne maradj. Első sorban pedig véssd jól az eszedbe, hogy csakis egyedül magadat tartsd becsületes embernek, a többieket pedig, a kik körülötted járnak: egytől-egyig huncutnak. Vigyázz, hogy úgy ne járj, mint a minap egy sereg szegény magyar honfitársunkkal történt. Beültek egy vasúti kocsiba és boldogan reménykedtek, hogy a sok herce-hurca után végre valahára odaérnek arra a helyre, a hol dolgozni, a becsületes munkával kenyeret keresni lehet. Egyszerre két finom ur lép be a kocsiba és elkiáltja magát: Hands off! Kezet fel! Először persze nem értették a dolgot, de aztán megmagyarázták a mibenlétét. Az a szigorú tekintetű úr aztán végig ment minden utason, belenyúlt valamennyinek a zsebjébe és aztán mikor minden erszény és óra megmicsoda együtt volt már, szépen kiment az ajtón a barátjával együtt. A magyarok először megijedtek, hogy utóbb valami gonosztevés környékezi őket. De aztán valamelyik kitalálta, hogy bizonyosan valami újabb fajta amerikai vizsgálat lesz megint. Hiszen mióta ennek a szabad, szép és gazdag országnak a határai közé érték, annyi vizsgálaton mentek keresztül, hogy szinte a fejük is belebódult. De meg csak nem kell attól félni, hogy akadjon huncut, aki a robogó vonaton valami csinyt kövessen el. Erre nem is gondoltak. Aztán nekiálltak várakozni. Vártak egy negyedórát, aztán félórát, aztán egy órát, de a szigorú ur csak nem jött vissza se a pénzüikkel se az értékeikkel. Akkor kezdtek szükölni, végre aztán megértették, hogy a két szigorú ur tulajdonképpen rabló volt, a ki elvitte a pénzüket, aztán leugrott a vonatról és örökre eltűnt. Szegény magyarok ott állottak egy fillér nélkül mint a mezeten ujjam. Mikor pedig panaszkodtak, azt felelték rá, hogy tessék vigyázni. Nem azért van az embernek az esze, hogy ne használja.

De azt se feledjétek el, hogy a magyar ember, nem bizonyos, hogy mindjárt becsületes ember is. Mindenki tudja, hogy Amerikába nagyon sok ember azért megy, mert itthon már kifogyott a becsülete. És a mit nem tanult meg itthon a Pali, nem tanulja meg odaát a Pál sem. A ki huncut volt itt, ritkán lesz jó ott. Tehát őrizkedjétek a báránybőrbe öltözött magyaroktól is, mert nem tudjátok, hogy a szelid szavuk mögött nem-e a farkas éhes fogai vicsorognak rátok.

De menjünk ezeken mind keresztül. Ne törődjünk az új világnak semmiféle csirkefogójával, börtöntöltelékével, ne gondoljunk azzal, hogy ki hogyan csalhat meg bennünket, hanem gyerkünk oda, a hova menni akarsz, felebarátom, dolgozni, vesződni, verejtékezni a kenyérért, hogy meggazdagodjál és hazajövet itthon az első ember legyen belőled a faluban.

A nagy városok 20—30—40 emeletes házai nem érdekelnek, a robogó villamos vasutakkal sem akarod megfájdítani a zúgó fejedet, megyünk kifelé, vagy befelé Amerikába. Felülünk egy gőzkocsira és robogunk örült gyorsasággal. Mocсарas, szeméttel telehordott területek, aztán erdők meg sok kisebb-nagyobb város tárul elénk. Valamennyi olyan mintha egy fogpiszkáló erdő meredne ki belőle. De valamennyi okádja a füstöt mint egy pokolbeli szörnyeteg.

A ki először utazik Amerikában, meglepődik azon, hogy ott a vasutak mentén nincsenek bakterházak. Bakter nincs. Minek? Vigyázzon mindenki magára. A városok közepén úgy robog végig a vonat, mint a nyíl. Nincs korlát, csak a mozdonyon csengetnek. Hiszen elhiszem én azt nagyon, hogy igen szép, ha az emberek okosságában megbiznak, hogy a kinek van esze az úgy se megy neki a veszedelemnek. De

százszorta szomorubb dolog az, hogy a vasuti társaságok inkább takarékoságból nem költenek bakterházra, bakterra, meg korlátra. Ha eltipor valakit a vonat, jön helyette másik. Nem egy, de száz. Europa, Magyarország csak úgy önti a sok népet Amerika elé. Egyik kiszorítja a másikat a helyéből. A hol annyi az ember, onnan jut a halálnak is bőven.

A minap egy fiatal asszony keservesen panaszkodott nekem, hogy három apró gyermekével egyedül maradt. A kenyérkeresőjét, aki ott künn Amerikában vasuti munkás volt, elgázolta a vonat. Valamelyik ismerős megírta a nagy szerencsétlenséget. Én irkáltam az egyik barátomhoz, hogy lehetne-e valami kárpótlást az özvegynek és a gyerekeinek kieszközölni, az kutatott is utána, aztán azt felelte, hogy nem lehet csinálni semmit, mert a vasuti társaságok mindent elsikálnak. Azt mondják, hogy az elpusztult ember maga volt az oka a vesztének. A halott nem védelmezi magát. Az élők? — édes Istenem! hogyan védelmezzon valakit az a szegény magyar ember, aki egy szót se tud a nyelvükön.

Pedig — a mint hallottam — a gyáarak, vasutak biztosítják az embereiket baleset ellen is, halál ellen is. Ha aztán baleset történik, a társaság bejelenti a kárt, megis kapja az érte járó díjat, de azt megtartja magának. Mert neki ez nagyobb haszon, mint ha egy szegény özvegynek vagy árvának a könyeit törölné le vele. Szóval Amerikának nincs szíve. Ott mindenki élni és gazdagodni akar, mindenki marakszik ha a csonton hus van : a husért, ha nincs rajta hus : a csontért.

Menjünk tovább.

Szívesen elmondom Amerikáról azt, a mi szép. Mikor a vonaton végignyargaltam a hatalmas sík területein, csakugy nyelte a szemem a szép erdőit, a hatalmas mezőit, rétjeit, szántó-

földjeit. Két-három országra menő területen nincs valamire való hegy. A tenger környékén azonban sehol nincsenek szántóföldek. Annak drága volna. Ott minden talpalattnyi területet gyárnak szánnak. Lát az ember egy darab erdőt, aztán egy nagy mocsarat, parlagon levő területet, aztán jön egy gyártelep, a másik, a harmadik és így tovább. A még be nem épített területre szintén gyár épül majd, a mely úgy okádja majd a füstöt a kebeléből mint a többi, hogy elhomályítsa, megfertőztesse vele az egész környék levegőjét.

Beljebb az országban Pennsylvaniában, Ohio, Connecticut stb. államokban sok a szántóföld. Gyönyörűen vannak a földek művelve. Mindenütt három részre osztják a földet. Egy rész erdő, egy rész rét és egy rész szántóföld. Igazán sokszor azt hittem, hogy otthon vagyok Magyarországon, az Alföld végtelen rónaságain. Szinte vártam már a gémes kutat, a szélmalmot, aztán a juhász bojtárt, a ki terelgeti nyáját s fujja furulyáját a kondorosi csárda mellett. De nem találtam. Itt olyasmi nincs. Itt mindenkinek dolgozni, nagyon sokat dolgozni kell. A teheneiket, birkákat korlátokkal körülkerített réteken legeltetik. A dolgos nép pedig künn dolgoztak.

Ha valaki azt mondja, hogy Amerikában ingyen kapsz földet, annyit, a mennyit akarsz, az hazudik. Talán fönn Canadában, a kipusztítatlan erdőségek vadon táján, de ott, a hol kényelmesebben lehet élni, ott drága pénzen kell megfizetni minden talpalattnyi területet. A magyar embernek pedig lehet esze, lehet szorgalma, lehet és van is hatalmas ereje, vas izma, hanem pénze, az bizonyosan nincs. Beszéltem emberekkel, a kik Canadában földeket kaptak vagy vásároltak. Késervesen panaszkodott valamenyi. Először azért, mert a pusztá területek megművelése esztendőnkig

eltart. Addig pedig a magyar embernek nincs kitartása. Aztán be kell szerezni mindenféle gépeket, mert másképp nem bírja a versenyt a többi szomszédokkal. Végül pedig dolgozni kell egy embernek annyit, amennyit itthon három ember se dolgozik.

Édes Istenem, ha azt a becsületes jóakaratot, azt a páratlan szorgalmat, azt a kitartó vaserős munkát itthon, az édesanyai föld megmunkálására fordítod édes magyarom, — hidd el, sokkal könnyebben boldogulsz idehaza, ahol apáid, anyáid vérükkel, könnyükkel szentelték meg a te hazád porhanyó földjét. Ez a föld legalább a tied, a magad vérének dolgozol és nem idegen nációnak, amely téged soha meg nem ért, ha elpusztulsz, soha meg nem sirat.

Az amerikai aratásban nincs poézis. A nagy szalamakalapos bácsi be fogja a lovait, felül a gépjére s nekiindul a sárgára érett kalásztengernek. A gépe a mindene. A gép szépen learatja, aztán maga kévébe köti az eleséget, épen csak kepébe kell állítani. Aztán hazahordják a farmba, a cséplőgép várja már s egy-kettőre végeztek is vele, zsákba s onnan a vásárra kerül.

Az amerikai mindent géppel végez, nemcsak a szántást, vetést, hanem a kapálást, kukoricatöltést, szőlőkapálást, lóher- és fűkaszálast, gyűjtést, a boglyába rakást, sőt még a trágyaszétregetést is. Még erre is van ügyes masinája, mert ő csak felül a megrakott hosszú kocsijára, hátra se néz s a kocsi végében levő masina oly egyenletesen végzi a teregetést, hogy emberkéz se különben. Sőt hogy többet mondjak, a fejest is villamos erőre berendezett gép végzi, a melyet a tehén tőgyére alkalmaznak. Amerikában még a tyukmamáinak se kell vesződni a tojások unalmas költögetésével, hanem masina végzi el helyette, hiába kotlik, hiába vattyog, fűtyölnek a

tudományára. Szerencsére az evést nem lehet géppel vegeztetni és még nem találták ki azt a gépet, a mely az ember életét bizonyosan meghosszabbítja. Ezt csak ígérik.

Tehát a mint látni tetszik, a magyar ember munkájára nincs itt semmi szükség. Az csak a bányába, meg a gyárakba való, hogy kizsarolják s az életét 10—20 esztendővel megrövidítsék.

Egy öreg magyarnak az emlékét azonban nem akarom megjelöletlenül hagyni. Gyönyörű szál ember volt. Szinte úgy kellett rá fölnézni, mint a sudár jegenyefára. Akkora csontjai voltak, hogy három emberé kikerült volna belőlük. Lehetett már 60 éves. Akkor tanult járni. Az egyik lábát ott hagyta Amerikában s most fából csináltak neki ujat. Hogyan is történt? Elmondta szegény részletesen. Egy farmon, gazdaságban dolgoztatott s a télen fát mentek vágni. S hogy hogyan történt, ő maga se tudja, de mikor az egyik fa lezuhant, ő épen alája került, az egyik ág szétmorzsolta a lábát. A kórházba vitték, ott az orvosok hamarosan lefűrészelték a lábát fönn a combnál. Kapott 20 dollárt a farmertől, abból 10 dollár elment azért, hogy a levágott lábát eltemették, 10-et meg egy-két hét alatt nem volt nehéz fölélni.

— Irtam a feleségemnek, azok meg visszاسürgönyöztek, hogy menjek haza, ne törődjem semmivel, ők szívesen fogadnak, majd csak eléldégélünk valahogy, de azt a rokonságom nem tudná a lelkére venni, hogy idegen földön talán koldulásból tengessem az életemet. Egyébiránt Amerikában nem jó keresetforrás a koldulás, mert ott azt tartják, hogy mindenki munkával szolgálja meg azt a kenyérdarabot, a mit megeszik.

A chicagói vágóhid és egyéb gyárak.

Chicago Ilyesmit Magyarországon nem lát az ember. De egész Európában, sőt az egész világon se másutt. A jó és rossz hírét régóta hallottam. Most aztán magam is megnéztem. Évenként 4 millió marhát, 8 millió birkát, 6 millió sertést stb. vágnak le. Aznap, mikor ott voltam, leöltek 13 ezer birkát, 24 ezer sertést, 5000 marhát és 2500 borjut. A vágóhidon összesen 25 ezer ember dolgozik, köztük két huselárusító cégnek összesen 14 ezer alkalmazottja van. Az egész vágóhid a város kellős közepén van, szélitiben a 41-ik és 46-ik utca között. (Chicagóban összesen 250 utcásor van s a város területe akkora, mint egész Esztergom-megye.)

Végignéztam a marhavágást. Nem ijedtem meg a kellemetlen vérszagtól, amely az egész helyiséget elárasztja, hanem végignéztam mindazt, ami látható. A teheneket a vasuti kocsin szállítják be a vágóterembe, egyszerre huszat-harmincat. A kocsi fölött sétál egy ügyes bácsi taglóval. Szegény állat csodálkozva tartja föl a fejét s kíváncsian nézelődik, hogy a zöld mező után miként kerülhetett ő olyan helyre, a hol a meleg állati vér gőze párolog. A taglós ember csak ezt várja. Szakértő ügyességgel odatalál, a hol fészkel az agy. Ritkán üt kettőt rá, a szegény állat összerogyik. Így megy tovább, míg csak az egész kocsisor tartalmával nem végzett. Akkor fölnyitják a kocsi oldalát s az elszédített állat legurul a nagy terembe. Ott jön egy másik em-

ber, a kinek viszont nincs egyéb dolga egész nap, minthogy a késével egy-egy szurást vág az állat nyakába s átvágja a főütőeret. A forró, gőzölgő vér karvastagságban szökel ki az állat nyakából, még vergődik egy darabig, aztán végzett. Az emberek térdig gázolnak a meleg, párolgó, hőmpölygő vértócsában, a mely az egész nagy helyiséget eltölti. Nem is veszik észre, megszokták, ez a mesterségük.

Az élet hétköznapi utjain járó embert persze nem érintheti kellemesen ez a procedúra. De hát ha kíváncsi volt rá, végignézi. Ha megdöbbentő is, de természetes és érthető. De természetellenes, érthetetlen s a legnagyobb fokban inhumánus a sakterek eljárása. Ezt is végig kellett néznünk. A zsidók számára vágandó marhát nem ütik előbb le. Egy gyönyörű állat került levágásra. A két hátulso lábát megkötötték s úgy lökték ki a vasuti kocsiból bele a frissen gőzölgő vértócsába, úgy hogy nyomorult állat a két lábánál fogva lógott lefelé. Állati ösztöne megérezte a közeledő vég veszedelmét. Borzalmasan bőgött, minden erejét megfeszítve szabadulni akart, hányta-vetette magát jobbra-balra. Persze hasztalanul. Végre percek múlva megérkezett a sakter hosszú szakálával és hosszú késével. Egy ember harapófogóval lefogta a bőgő, vergődő állat száját s a sakter egy vágással keresztülmetszette a nyomorult állat nyakát. Pár pillanat alatt aztán mindennek vége volt.

A megölt állatnak a lábaira rákapcsolnak két láncot s az fölhuzza egy keréken mozgó szerkezetre. A lábai szétfeszítve, fejfelé függ a kivégzett állat, míg a vére mindig csöndesebben patakzik lefelé. A fölülről mozgó csigák kerkein lassan vonul odább. Jön az első emberhez, egy öles négerhez, vagy más egyéb nemzetségi bácsihoz, a ki végighasítja az állat ha-

sát. Ez az egy vágás az összes dolga. Mikor megtette, a kis vasut odavonatta már a másikat. A második a bőr lefeszítésére szükséges vágásokat teszi meg. Alig telik bele két három pere, már teljesen lefejtve látjuk. Minden ember csak egy-két vágást tesz rajta, azt, a mi rája esik. egyik kivágja a máját, a másik a tüdejét, a harmadik a gégejét, a negyedik a nyelvét és így tovább. Ha kivágta, tovább adja, ott tudják már, hogy mi a dolguk vele, neki semmi köze többé hozzá. Ezzel a munkabeosztással érik el azt a csodálatos gyorsaságot, hogy mire mi onnan felülről, a kíváncsiak számára fenntartott gyalogjáróról kicsodálkoztuk magunkat, már föl is aprózták az előbb kinlódó állatot s a sineken továbbbitva már a hűtőbe szállítják.

A disznókkal még egyszerűbb az eljárás. Szegény kigömbölyödött kis kocák mélyen meghatva bujnak össze a szállító kocsiban, mikor egy ügyes fogással elkapja valami kegyetlen bácsi a hátulsó lábákat. Nem törődik a szívet szakgató sikoltozásukkal, hanem átadja egy másik bácsinak, a ki egy nagy kerék egyik fokára akasztja. A kerék ünnepélyes lassúsággal mozog fölfelé, a kocák pedig visítanak, a hogy a torkukon kifér és mivel egyebet nem tehetnek, lógnak lefelé. Egy-egy ilyen nagy keréken hat koca lóg szép libamarschban s valamennyi visít, a hogyan a torkán kifér. Egy gyilkos tekintetű bácsi azonban, akinek a szíve bizonyosan kőből van, ott várja már a kerék másik oldalán s csak azt lesi, mikor ér szegényke bőktávolba, ha odaért, egyetlen szurással átvágja a torkát. Hogy nem hibáz, az bizonyos mint a kétszerkettő. Értheti a mesterségét, hiszen mást se tesz egész nap, mint hogy ezer és ezer ártatlan malacka életét oltja ki. Hogy a meleg vér végigfröccsenik a ruháján s ő egésznap vérpataokban

fürdik — természetes. De megéri, mert 5 dollárt kap napjában a mesterségéért.

Mikor a megölt állatokat szétmetélték s megtisztogatták, a sinek továbbszállítják egyik részüket a hűtőbe, ahol a fagyponthoz alatti levegőben jéggé fagynak, a másikat a füstölőbe. Mire a dolognak végére jutunk, azt vesszük észre, hogy a visitó malacka, amely egy órával előbb még könnyekre indította azokat, a kiknek szíve éppen olyan mint az írók vaj, már hurka, kalbász, május és sonka alakjában kél utra, sőt gyorskezü bácsik finom szép papirosba is takarják, megcimezik és röpitik szerteszét a világ minden malacéhes embereinek a fogai alá.

Természetes, hogy a vasuti kocsik, a melyek ezeket a szállítmányokat továbbbitják, külön erre a célra készítvék, hogy a hus meg ne romolhasson. De egy rossz tulajdonsága mégis van az ilyen husnak, hogy t. i. soká, sokszor hónapokig állván a jégen (pl. a hajókon, a hol rendszeren egy egész esztendőre való készletet szereznek be), a jég kiszívja a hus zamatját, jó-ravaló ízét s az ember inkább spongyát rág, mint jóízű peccsenyét.

A vágóhid másik és nem kevésbé érdekes része a konzervgyár, a mely hasonlóképp a vágóhid területén van. Hogy hány ezer ember dolgozik az apró dobozkák elkészítésével, nem tudom, nagyon nehéz lett volna megolvasni, de aprólékosabb, több kézen keresztül menő munkát még soha nem láttam, a mint a konzervgyárban.

Aki Chicagot megnézi, természetesen nem mulaszthatja el, hogy meg ne nézze a nagyszerű Pullmann-gyárat, a hol a Pullmann-kocsik készülnek, a legszebb, a legművésziesebb és legkényelmesebb vasuti kocsik, a melyeknek ez idő szerint az egész világon vannak. Ez már nem is

gyártelep, hanem egy szépen rendezett város. Magában a gyárban 15 ezer ember kap évente alkalmazást. Ennek a 15 ezer embernek meg van itt mindene, hiszen a Pullmann-gyár Chicago egyik sarkán, a várostól legalább egy óra járányira fekszik. Sokan nem laknak a gyár közelében, de a kik ott laknak, azok el vannak látva mindennel. Van postájuk, vasuti állomásuk, bankjuk, vendéglőik, üzleteik, ahol a kurtaszáru angol pipától kezdve a gyermekkocsi összes szükségletéig minden kapható. A gyárban elkészítik a Pullmann-kocsi minden részletét a legkisebb szögtől, a kárpitos és fényező munkájáig. Kovácsok, gépészek, lakatosok, bognárok, asztalosok, fényezők, kárpitosok s a jó Isten tudja hány ember dolgozik itt a keserves és kevésbé keserves munkában. Körülbelül 15 ezer különféle kocsit készítenek évenként. A gyár azonban folyton terjeszkedik s a mint hallottam, a jövő évre már 30 ezer kocsira van megrendelése.

Bizony óriási tömeg ember kap itt naponta kenyeret. De nem csekély azoknak a száma sem, a kik alkalmazást keresnek, de nem kapnak. Mikor a gyár igazgatóságánál bebocsáttatást kérünk, egész sereg ember állott ott, akik sóvárgó szemekkel munkát, alkalmazást kértek. Isten tudja, talán napokon át nem ettek, talán éhező családjuk, gyermekeik várákoznak a betevő falatra. Ha a gyárban van rájuk szükség, alkalmazzák őket, ha nincs rájuk szükség, rideg szóval mondják ki a nemet. És ha ma eleget tettek a megrendelésnek, elbocsátanak egyszerre százat, ezret, ötezret, annyit, a mennyire nincs szükség, mert a gyárnak nincs szíve, az kőből meg vasból van. A gyáros pedig szintén kőnek és vasnak, egy gép alkatrészének tekinti az embereket, amelyet nem ken meg olajjal, ha szüksége nincs rá.

Ezért koplaltak a magyarok ezrei és tizezrei az elmúlt két évben, mikor az elnökválasztást megelőzőleg megakadt az üzleti forgalom. A gyárosok nem tudták, hogy kezdek-e nagyobb vállalkozásokba, vagy hogy a tőkéjüket tanácsosabb lesz pihentetni egy darabig. Egy napról a másikra ezrek vesztették el a betevő falatjukat s mivel a magyar, épen úgy mint Amerika többi népe kevés kivétellel, nem szokta meg a takarékoskodást, hanem él egyik hétről a másikra, a munka megakadtával mit volt egyebet tenniök, mint adósságot csinálni, vagy koldulni, vagy pedig seregestől jöttek vissza államköltségen az elhagyott, sokszor kigunyolt, sokszor visszasírt óhazába.

Valahol Norvégiában láttam Rodinnak, a kiváló szobrásznak egy-két szobrát a munkában összetört, a géppé devalválódott emberről. A kifejezéstelen, lélek nélküli, többé nem ésszel, hanem csak izommal dolgozó, buta izomból és csontból álló szervezetről, amit kiemelkedettebb állapotában embernek, lelkes lénynek szoktunk nevezni.

Sokszor eszembe jutott ez a kép s mindig kételkedtem az igazságában. Nem! Lehetetlen! Az ember nem sülyedhet ennyire. Hiszen így alantabb áll, mint az igába fogott állat.

Amerikában meggyőződtem, hogy ezek a képek a valóság fotográfiái. Aki azokat látta, tudós, művész, nagy megfigyelő volt.

Épen a déli pihenő táján járkáltunk a kovácsok műhelye körül. Egy ajtórés félén kiléptek a szabadba s ott a piszkos földre leültek pihenni. Nem ettek, nem dohányoztak, talán nem is pihentek, csak a dolgozó, feszülő izmaik álltak meg egy félórára. A kohóban lobogott, sistergett, patogott a tűz. Rávetelte a fényét azokra a nyomorult arcokra. Kormosak voltak mint egy ké-

ményseprő, a verejték azonban sűrű, szakadó barázdákat vájt a meggyötört, ráncossá vált arcok gödreibe. A ruhájuknak lehetett valami sötét színe valamikor, de most olajjal, korommal mocsokkal van fedve. Megálltam mellettük s hosszan, fájdalommal néztem. Nem vettem észre, csak néztek lefelé, érzéktelenül, mozdulatlanul, mint Rodin szobrai, nem is mint annak a valamikor élő mintái, de mint maguk azok a bronzból kiöntött élettelen szobrok.

Ezt teszi Amerika az emberekből.

Sokféle gyárat bejártam Amerikában. Voltam dohánygyárban, a Hammond-féle írógépgyárban, kalapgyárban stb. megnéztem a Kuntz Tivadar féle asztalos-gyárat Clevelandban. Irhatnék talán róluk, de olvasóim, azt hiszem, szívesen fölmentenek alóla.

Csak a legutóbbinál akarok még megállni, azért mert magyar emberről van szó, a ki ámbár Mecenzéfről Szepesmegyéből, a németek közül való, de magyar voltát most se tagadja meg. Sok milliót szerzett s a magyarságnak nem egy esetben nagylelkű pártfogója volt. Mint egyszerű asztalos legény vándorolt ki Amerikába s ma igen sok magyar embernek is ad kenyeret s két hetenkint 40 ezer dollárt fizet ki munkabérre. Az egész magyar gyárban jóformán nem találunk egyebet, mint a varrógépasztalt. — A jó Isten, meg Kunz Tivadar tudja, hogy hányat készítenek évenként. Bementünk a raktárba s jártunk emeletről-emeletre s nem találtunk benne egyebet, mint varrógépasztalok százezreit. A munkások százai gyártják ezt a rövid, alig pár arasznyi asztalkát. Minden munkás itt is csak egy dolgot végez. Illetőleg végeztet, mert a fő mindenütt a gép. Ez a fűrész alá tartja, az gyalultat egyet rajta, a harmadik egy lyukat üt bele, ötödik, századik folytatja a munkát. Megállás

nincs, csak ha a gyár megáll. De hajszálig tökéletes munkát is végez valamennyi, hiszen évenként keresztül teszi ugyanazt, úgy, hogy akár álmában is azt teszi már. Ez a titka a gyári munkák óriási sikerének.

Ebből azonban én egy mást láttam meg. Azt, hogy Amerikában az ember nem ember, hanem gép, a gépnek egy alkotórésze. Olyan mint pl. az óra ketyegője, amely jár későn-korán megállás, szünet nélkül. Nem gondolkozik, nem remél, hanem ketyeg szünösszüntelen. Ha elkopik, eldobják és ha tuladtak rajta, senki se törődik vele, hogy mi lett belőle. Egy ember pl. nem tesz egyebet, mint reggeltől estig lyukat fur. Egy nap ezret, tizezret. Megállás nincs egy percre sem. Reggel héttől dolgoznak 12 óráig. Akkor van egy félórai szabad idő, akkor pihennek és esznek valamit. Jóllakni nem szabad, mert a ki jóllakik, annak a gyomra első sorban emészt és lusta a dolgohoz. Amerikában azonban nem szabad lustának lenni. A gép odatolja az ember elé az elkészítendő munkát s azt meg kell csinálni a kitűzött idő alatt, mert a gép nem vár s a gyárat egy ember kedvéért nem lehet megállítani. Sok embert hallottam, a ki az ilyen mukába beleőrült. Dolgozott napokon, heteken, hónapokon keresztül, mindig és mindig ugyanazt, mint az órakegyegő. Egyideig ment a dolog, aztán már nemcsak nappal, de éjjel, álmában is ugyanazt cselekedte, míg végre az agyvelő megunta az egyforma munkát s a szegény ember megőrült. Mikor nem használhatták, kitették az utcára. Mehetett arra, merre neki tetszett, senki se törődött vele. A gyáros megtette a kötelességét: dolgot adott, dolgot kapott és fizetett, mikor dolgot nem adhatott és nem kaphatott, a fizetés is elmaradt. Az irgalom, a szív, az nem található meg Amerikában.

Mondtam, hogy Amerikában mindenkinek dolgozni kell. Elmondok hozzá egy-két igaz példát is.

Egy magyar gróf kiment Amerikába, miután itthon mindent elpazarolt, a mit ősei a vérük árán szereztek meg. Szépen beszélt angolul s elment egy előkelő vendéglőshöz, a kitől munkát kért.

A vendéglős rögtön kész is volt: tessék beállni mindenesnek.

— Mindenesnek? — mondotta a méltóságos ur — de hiszen én gróf vagyok.

— Jó! jó! — mondotta a vendéglős — nem baj, azért lehet mindenes.

— De kérem, mikor én gróf vagyok.

— Hát legyen megnyugodva kedves gróf ur, én megnyugtatom önt, hogy az én vendégeim egyáltalán nem fognak önre haragudni azért, mert ön gróf volt odahaza.

A gróf urnak nem volt mit mást tennie, mint hogy beállt mindenesnek.

Van Amerikában egy barátom, akinek az apja itthon kegyelmes ur, a fia a pesti tudományegyetem növendéke volt s mikor kikerült Amerikába, hónapokon keresztül tányérokat mosott egy vendéglőben és sürgönyöket hordott szét, aztán megtanult angolul, három esztendő után tökéletesen beszél és ír, elég szép állása van s nem szégyenli, hogy Amerikában újra kezdte az életet.

Egy másik barátom csinos vagyont vert el itthon, daliás főhadnagy volt, aki után sóhajtva fordult vissza az asszony nép az utcán, aki egészen csinos keresztet hasított a kapitánya ábrázatára. Amerikában kezdetben téglát hordott az építkezésnél, aztán kocsis volt, aztán két álló esztendeig hajót mázolt feketére meg sárgára, aztán volt vendéglője, kávéháza, meg Isten tudja

mije, míg most tisztességes üzlete van, egy kicsit meg van elégedve, csak a szíve sajog sokszor, — szeretné az ő hazát látni.

Egy visszavándorló magyar mondta el nekem a következőket:

— Mázoló voltam Amerikában. De soha annyit nem dolgoztam életemben mint ott. Mögöttünk állott folyton a bász, a munkavezető, egy komor, szívtelen ember, a kinek a szája soha meg nem állott a serkentésben. Egy percnyi megállás lehetetlen volt, rögtön hangzott a szava:

— Hát ez is munka?! Hát így dolgoznak a magyarok?!

— Ilyent a magyar ember nem tud elviselni. Hát dolgoztam uram, mint egy masina, reggeltől estig, de mondhatom, hogy mikor este az ecset kihullott a kezemből, úgy meg volt a kezem meredve, hogy szinte úgy kellett egyenesre huzkodnom az ujjamat. Fizetést adtak, de dolgoztam érte úgy, hogy 10 esztendővel bizonyosan megrövidült az életem.

— Hát pipázni, cigarettázni nem lehetett? a mi kőműveseink itthon másfél órát bizonyosan eltöltenek a cigarettasodrással és rágyújtással.

— Amerikában a munkásnak nem szabad munkaközben se beszélni, se dohányozni, ott csak dolgozni szabad. Vannak nagyon sokan, a kik e helyett bagóznak. Utálatos dolog, de lassan a magyar ember is rávetemedik jobb hiányában.

A kinek ez a rend nem tetszik, nem vitakoznak vele, hét végén kifizetik a bérét s kijelentik, hogy a jövő héten nem lesz rá szükség. Könnyöröghet, sirhat, emlegetheti az éhes gyomrát, a siránczó, éhenhaló családját, gyermekeit, senki se törődik vele, ha egy esztendeig nem kap munkát, ha éhen hal el, akkor se törődnek vele. Hiszen jön helyette másik.

Ilyenkor mindig az jutott eszembe, hogy az Egyesült Államok 100 millió lakosa közül 50 millió nincs megkeresztelve. Ennek az 50 millió embernek nincs hite, nincs vallása, nincs Istene, csak egy: a pénz, a dollár. Azon törekszik egyedül, hogy meggazdagodjék. Hogy kinek a zsirján, kinek a vérén, kinek a könnye árán, az neki egészen mindegy. Hogy az ő palotáját, az ő nyugalalmát százezer ember átkozza, azzal nem törődik, sőt még az álmait se háborítja. A hatalmas milliomosok nagyrészt szegény emberből vergődtek gazdag tőkepénzesekké. A legtöbb nem annyira az esze, mint inkább az ügyessége által, úgy, hogy a többi embert sikerült neki kijátszani — magyaráz mondva megcsalni. A hatalmasok pl. az említett husvágók uralkodnak a fél Amerikán. Az embereket átalakították gépekké, tehát mindent gyorsan és olcsón állítanak elő, mint a hogyan: pl. a gabonacséplő gép sokkal gyorsabban és olcsóbban csépli ki a gabonát, mint a nyomtató ember. Így ezek a hatalmas emberek lenyomják a konkurenciát, a versenyt. Ők veszik meg a húst és ők adják el a húst. A ki versenyezni akar velük, azt tönkreteszik. Ha nem sikerül egy hónap alatt, sikerül 1—2 esztendő alatt — de sikerül. S mivel más nem versenyezhet velük, ők szabják meg az állatok árát, meg a hus árát is. Az állatot olcsón veszik a húst drágán adják. A mellett rosszat, romlott húst adnak. A kalbászba belekevernek mindenféle hulladékot, még a patkányhúst is. Ki tudja? az a ki beletette, ő meg a felügyelőnek, a felügyelő a főfelügyelőnek, az pedig a gyárosnak engedelmeskedik. Az orvosokat megvesztegetik, ha kell ezer, ha kell százezer dollárral. Megvesztegetik a rendőrséget, a bírókat, megvesztegetik az országgyűlési képviselőket is, annyit és annyiért, a mennyire szükségük van. S mivel az

amerikainak pénz az istene, a többivel nem törődik, a lelkiismerete elég kérges hozzája. Ha egy gyáros nem győzi, összeszövetkezik 2—5 10—20 és ők uralkodnak, meg azok, a kik az ő parancsaikat teljesítik.

Csak így történhetik, hogy vannak Amerikában emberek, a kik 10—20 esztendő alatt száz és ezer milliókat harácsolnak össze. Hogy hány embernek a könye és átka tapad hozzá, azzal nem törődnek.

Azért írta egy híres amerikai író, Upton Sinclair: *Amerikában nincs jó mód, csak gazdagság és szegénység. Ezren pazarolnak és milliók nyomorognak!*

És ha mindezek után elgondolom, hogy az én magyar honfitársaim jutnak erre a kegyetlen nehéz sorsra, ha eszembe jut, hogy a közül a néhány ezer dúsgazdag közül csak 1—2 a magyar, a többi millió meg a szegény elnyomottak, a nyomorgók közé tartozik, azok közé, a kik emberi méltóságuk helyett az engedelmes gép és géprészek sorsára jutottak, akkor eszembe jut az otthon, a szép magyar ország:

Édes magyar hazámfia, földim vérem! hát nem szebb, nem jobb neked odahaza a hazai földön, a virágos rónán, a pacsirtadaltól hangos, a buzavirággal ékes zöld vetések között? Itt gép vagy, a füstös, komor gyárak fülledt levegőjében élsz. Dolgozol benne mint a masina kora reggeltől késő estéig, mindig ugyanazt, míg bele nem bolondulsz. Hát nem szebb ennél a szántóvető ember élete? Mikor a tavasz érkezik, kimész a szántóföldre, nézed a zöldelő életet, a hasadó bimbót, a virágos barackfát, hallgatod a zümmögő méhet, a kelepelő gólyát, a pacsirta, a fecske csicsérgését, a pittypalaty verését. Mindennap szebb lesz az élet, vele élsz, vele vidulsz. Mikor kimentek a munkához, dal fakad az ajkaidon, vidám vagy bánatos nóta a daliás magyar

legényről a rózsásarcu magyar leányról, a kik egymáséi lesznek. Nem jobb a gyár munkájánál egy-egy májusi eső? Aztán mikor júniusban szökülni kezd az eleség, az Isten áldása, a mikor hosszú kocsisorral indulnak az emberek, férfiak, legények, leányok az aratásra! Csupa dal az életük, várják az aranykalászos tengert, omlik a lábaik előtt, kévébe kötik, kepebe rakják, kicséplik s mikor egy-két hét munkája alatt a rózsapiros buzaszemekkel tele vannak a zsákok, a magyar ember jóformán egész esztendőre megkereste a kenyerét. Aztán a szüretelés gyönyörűsége, a burgonyaszedés, a kukoricatörés életet adó munkája. Hol találjuk meg Amerikában a disznóölés élvezetét? Bemegy a stórba (szatócsüzlet) megveszed egy pár centért a chicagói husvágón hónapokkal előbb levágott, agyonfagyasztott, izevesztett disznóhust, kalbászfélét, a melybe foghagyma helyett legalább is fűrészpport kevertek, eszed, vágod, sóhajtasz nagyokat az elhagyott hazai után. S nem egyszer de százezerszer elnyögöd, hogy milyen jó volna most otthon, az óhazában.

Ott tér nyílik az izmos karnak. Büszkén vágod oda a másíknak:

Vagyok olyan legény mint te

Vágok olyan rendet mint te.

Amerikában a gép az ur, te pedig a gép kormos piszkos kezű táplálója.

Kórház.

Nagyon irgalmatlannak pingáltam le az amerikaiak szívét. De mindenben az igazat akarván elmondani, szívesen elmondom, hogy igenis az amerikaiaknak a lelkében az irgalmasságnak is van helye. Hol? Én láttam: a kórházakban. A munkanélküli emberekkel nem törődnek, de a ki szerencsétlenül jár, azt beviszik a kórházba. Azok aztán igazán szépek, tiszták, tágasak, szépen világítottak. A barátaimmal voltam ott. Természetesen elsősorban a magyarok iránt érdeklődtem. Volt elég. A pittsburgi kőszénbányák és acélgyárak gondoskodtak naponta róla, hogy a kórházi ápolónők ei ne unják magukat. Egyiknek a keze törött el, másiknak a lábát szakította le a gép, a harmadik megvakult valami robbanásnál, a negyediknek a feje volt bepattyókálva akkorára mint egy szakajtó kosár. Így ment végig valamennyi. Egytől-egyig fiatal, erőteljes férfiak vagy csak alig serkedő bajszu legények. Vigasztalgattuk őket, beszélgettünk velük, aztán a végén megkérdeztem, hogy vajjon mit izennek haza az ó hazába, mert hát én rövid idő múlva hazamegyek.

Ilyenkor mindegyiknek fölillant a szeme, szinte megdöbbenve nézett rám, aztán kicsordult a könnye, mint a kis gyereké. Hiszen a mióta a kórházban van, ugyis mindig azon járt a gondolatja, hogy mit csinálnak otthon, sejtik-e csak

egy gondolattal is, hogy az ő fiuk, a férjük, az apjuk milyen keserves, kegyetlen sorsra jutott.

— Ha az édes itt volna, ha megsimogatna a jóságos öreg kezeivel, ha az adná be az orvos-ságot, ha az vigasztalna, akkor . . . akkor . . . talán meggyógyulnék. De ezek a szegények nem értik a nyelvünket, nem vigasztalhatnak a fájdalmainkban, mert angolul beszélnek, angolul éreznek is. És ha meghalunk a sok gyötrelem után! édes Is-nem, legalább hazai földben pihenhetnénk . . .

Ilyen volt a szegény magyarok a panasza amerikai kórházakban.

don
rika
rug
kar
kat
am

kat
és

Yo
leg
dig
szé
ny
üg
de
isz
bő
vát
20
na
ala

sá
le,
di

A magyarok tanyái.

Nincsenek rá statisztikai adataim, nem tudom, hogy hány magyar vándorolt már ki Amerikába, de a számuk körülbelül másfél millióra rug. Másfél millióra menő erős, acélos magyar kar végzi Amerikában a legnehezebb munkákat s keresi az amerikai számára a dollárokat, amelyből neki jut legkevesebb.

Ott akarom bemutatni magyar honfitársainkat, ahol legsűrűbben találtam őket, Pennsylvania és Ohio államok kellős közepében.

Mikor az ember 6—8 órát utazott New-Yorkból nyugat felé, eléri az Alleghany hegyek legmagasabb pontjait. Az amerikai ilyenkor mindig büszke elragadtatással beszél az ő vidékének szépségéről. Nem tagadom, hogy magam is gyönyörködtem a szűles folyómedrekben, amelyek úgy nyár táján ugyszólva teljesen kiszáradtak, de ott vannak rajtuk a nyomok, amelyek a téli iszonyu rombolás képét mutatják, amikor a megbőszült áradat vasuti hidakat tép szét s egész városokat dönt romhalmazzá, mint a hogyan pl. 20 évvel ezelőtt épen ezen a vidéken Johnstownnal tette, amikor az egész várost 7 rövid perc alatt egyszerűen elsöpörte a föld színéről.

A vonat Altoonánál közel 500 méter magasságra megy föl s ott egy szép patkóalakot írva le, gyönyörű, vadregényes erdők közt ereszkedik lefelé.

Életemben először láttam és sohase fogom

elfelejteni azt a jelenetet, amely itt szemeim elé tárult. Este 8 óra táján járt az idő s az Egyesült-Államok az Egyenlítőhöz közelebb feküdven, hamarosan egészen besötétedett. Amint a hegyről lefelé robogott a vonat, a völgyet pokoli világosság árasztotta el. Meglepődve néztem le, az első pillanatban erdőégésre gondoltam, hiszen tavaly a nagyon száraz esztendőben, százmilliókat érő erdők lettek a tűzvész martalékaivá. A közelebbi látvány azonban mást tárt elém: a vasgyárak borzalmas képét.

Ha az ember nappal közeledik ezekhez a vidékekhez, jó darabig csak egy sötét ködfátyolt lát, nehéz füsttömeget, amely lomha madárként terjeszti ki szárnyait a házakra, gyárkéményekre s mértföldek hosszában beburkolja az egész vidéket. Az ilyen városokban az ember soha sincs tisztában önmagával. A szobák tele vannak apró koromszemekkel, a ruhánk, különösen a fehér-ruha, az arcunk, de különösen az orrunk és tüdünk egyre érzi, hogy itt egy erőszakos, maga fölött hatalmat ismerni nem akaró zsarnokkal állunk szemben, akinek parancsolni hiába akarunk. Pedig az amerikai szén sokkal finomabb levén a mienknél, nem is terjeszt akkora fekete-séget, mint az európai.

Nappal ez a nagyon kellemetlen közvetlenség ülte meg a lelkemet, késő este és az éjjel sötétében pedig borzalmas mulatságot találtam a szemléletében. Joungstowban ez képezte a főszórakozásomat. Kinéztem az ablakomon vagy kiálltam a hármas hid korlátjához s onnan alig pár száz méternyiről néztem a pokol tűzét. A vasgyárak messziről úgy látszanak, mintha a széles, lapos tetejü gyárakból egy fekete fogpiszkáló erdő sorakoznék egymás mellé. Minden fogpiszkáló, illetőleg kémény egy-egy vasolvasztó kemence tüdeje, amely a külvilággal közlekedik,

alatta pedig ég, susterog, sziporkázik az alvilág tüze s borzalmas fénnel vonja be a környéket, amíg a nehéz füst el nem veszi a fény erejét. Itthon ha ilyet megpillantanánk, rögtön ijedelem fogna el s a tűzoltókért kiabálnánk, hogy veszedelemben a város. Ott megszokott dolog, ámbár mindig láttam egy csomó embert, aki nem tudott betelni a csodálásával.

Joungstowni tartózkodásom utolsó éjjelén nemcsak távolról, hanem közvetlen közelségből is láttam ezt a borzalmas telepet, a magyarok fogvasztóját.

Ne'gondolja senki, hogy könnyen juthat erre a szörnyű tanyára. A gyárak igazgatóságai, ámbár megszokták a majdnem mindennapi balesetet, nagy elővigyázatot tanusítanak különösen az idegenekkel szemben. Három napi kíséretezés után a negyedik este sikerült végre bejutnunk:

A gyár szélén kezdődik a vasuti sinek végtelen sorozata. Mert itt mindent gép végez, az ember csak igazgatja. Alig keveredtünk ki a sinek közül, szinte örülve, hogy nem kellett már hallanunk jólelkű magyar vezetőnk folytonos figyelmeztetését:

— Kérem, tessék előre-hátra, jobbra-balra nézni, hogy nem jön-e vonat, mert a sötétben a mozdonyvezető se láthat bennünket. Tegnap éjjel épen itt szakgatott szét a vonat egy szegény magyar munkást, a ki véletlenül az útjába került.

Mutatta is a helyet, a melyet azonban akkorra már fekete korom lepett be. Keresztet vetettünk, sóhajtottunk az eltávozott lelke után, örök nyugalmat kívánva neki, aztán mentünk tovább.

Egy nagy gépházba értünk. Bemutatták azt a szörnyű óriást, amely levegőt fújtat a vaskohóba. Nem tudom, hány emeletes lehetett a nagy kerék átmérője, de azt tudom, hogy a dugattyuja, amely az ilyen gépeknél, ki-bemozog, jóval vas-

tagabb volt a derekamnál, pedig én is tuestem már azon a koron, mikor az ember még karcsuságról beszélhet. Nem zakatolt, hanem valószínű fülsiketítő dörgést hallatott, mikor mellette állottunk. Régente úgy hallottam a vasolvasztást, hogy egy magas toronyba fölhalmozzák a vasércet, alatta tüzet gyujtanak s a vas nehezebb lévén a földnél vagy kőnél, szép patakokban lecsörgedezik. Most másként tesznek. — Amerikában nem kőből olvasztják ki a vasat, mint azt Kirunában, Norvégiában láttam, — hanem földből ölfá alaku tömegekké sajtolják össze. Ezeket szénnel keverve egy nagy üstbe dobják. A tüzhöz ez az óriási gép fujtatja a levegőt. A gép azonban egyszersmind kifujja a salakot is az üst tetejéről, úgy hogy alatta a folyékony érc marad csupán.

Ennek a látványa egyszerűen felülhaladja a képzeletet.

Mikor a gépteremből kiléptünk, egyszerre elénk tárult egész borzalmasságában.

Az üst lehetett legalább 50 hektoliteres. Lábvastagságu láncokon ott függött a levegőben. Színig volt vasércel. A beléje rohanó levegő pedig szórta ki belőle a sziporkákat, az apró, ököl nagyságu égő kő- és földdarabkákat. Gyerekkoromban szerettem nézni a kovácsműhely kohóját, mikor a kovács „hiccet“ csinált, mikor a tűzből 100 és 100 apró tűzcsillag ugrált szerteszét. Ez is olyanféle, de itt a tűzcsillagok száma ezerszámra röpköd szerteszét, egy-egy akkora, mint a fejem s 40—50 méternyi területen hullik lefelé ragyogva, ropogva, sziporkázva, mint a záporosó. Szinte a lélekzetem is elakadt, mikor belebámultam. Fekete szemüvegen néztük, de a szemünk legfeljebb egy percig bírta a Lucifer konyháját. Pedig de szép volt, de káprázatos volt. Szinte belépődíjat lehet volna szedni

érte. Persze tisztos távolból néztük, hogy valahogyan egy ilyen tűzszikrával közelebbi érintkezésbe ne jussunk, mert ha egy ilyen tűzgolyó pl. az ember nyakához ér, nem áll meg a cipője orra előtt. Szép lassan, semmi akadályt nem tűrve utjában, gurul felülről lefelé, szép szabályosan kiégeti az utat maga előtt, persze nemcsak a ruhában, hanem a bőrünkben is s mire kifáradva leért, a cipő orrán kibujt, tapogathatjuk s legalább két hétig ápolgathatjuk azt a medret, a melyet folyó utjában bőrünkön kivájt.

Aztán kerültünk egyet. Fölmentünk néhány emeletre s ott egy kényelmes erkélyről végignéztük az üstök kiürítését. Mikor a fujtatógép elvégezte a munkáját s a megolvadt vas szépen színig megtöltötte az üstöt, kezdődik a kiürítés. Nem nyul hozzá senki, hanem valamelyik bácsi biztos tüztávolból, de nem hőtávolból, megmozdítja az egész szerkezetet s az üst nagy ívet csinál s átfordul vagy 10 méternyi távolságra. Ott már fekete arcu szegény ördögök várják, a kik szintén egy gépszerkezettel fazekat tartanak alá. A gömbölyű üst megfordul, fölbillen, akár egy kávé s findzsa, aztán folyik ki belőle a folyékony vas. Akár a kávé, mikor az édesmama a csemetéi bögréibe öntögeti. Az alant várakozó bögrék hasonlítanak a mi nagy tejes kannáinkhoz, a melyekben naponkint a tejet szállítják Budapestre, csakhogy jóval nagyobbak azoknál. A magasságuk lehet egy méter. Az edénynek természetesen nincs feneke. Egy munkás nagy vaslapáttal a findzsához megy és kimerít belőle, leönti a földre, hogy jó-e? Ha még nem megfelelő, ha tisztátalan, akkor visszaöntik az üstbe és tovább forralják, míg tökéletes lesz. Két angol fiatalember ült mellettünk ingujjra vetkőzve és szorgalmasan jegyzeteket készítve az előállított munkáról. Ez persze könnyebb munka, mint a mit a szegény

ördögök odalenn végeznek. De hát azoknak odalenn az való.

Mi lesz a kávésbögrék tartalmával? A mikor egy kis vonatra való van együtt, a külső formát egy emelőgép segítségével lehúzzák róluk. Elég könnyen megy, mert a vas már nem izzó, összebb húzódott s keményen áll. Nyolc-tíz álldogál egymás mögött. Persze piros még valamennyi, mint a rózsa. Ezekkel aztán megindul a vonat a mángorlóhoz. Ott egy bácsi várja. A még puha anyagot szépen lefektetik egy hosszú lapátra. Fölül a bácsi megindítja a gépet s az izzó vastömeg kezd föl s alá sétálni, minden sétánál rája nehezedik egy vaskerek a mely mángorolni kezdi. A puha vastömeg mindig hosszabb mindig laposabb lesz. Akkor ráesik egy nagy kés és szépen darabokra szeldeli, mint a palacsintát. Aztán újra a mángorló alá jön és az lapítja, formálja, olyanra, a milyenre tetszik. Az egyikből vasuti sín lesz, a másikkól pléhlepeny, a harmadikból ujjnyi vastag vaspálca, vagy drót stb. stb. A kikészített vaspálcák aztán kezdenek utazni kifelé. A gépek mozgatják, tolják őket mindig messzebbre. Aki pedig az éj sötétben valahonnan a hidról nézi, úgy látja, mintha a Steel Comp gyárából vékony piros tűzkigyók vándorolnának kifelé a szabad levegőre. Nem kell félni, hogy valaki ellopja, mert órák mulva is hólyagot csipne az ember a tenyerén.

Hátra van azonban a gyár legborzalmasabb része: az etető. Ezt már egészen emberek végzik. A fekete fogpiszkálók, a gyár száz és száz vékony kéménye alatt egy-egy nagy üstöt táplálnak. Az üst fölött van az etető. Mikor oda fölértünk, szinte megdöbbsentem. Fekete, csupa korommal fődött alakokat láttam. De innen is, onnan is magyar szó ütötte meg a fületem. Nem sok, mert itt az embereknek nincs kedvük be-

szélni. De mégis magyar szó. Szépen félreálltunk, legalább 20 méter távolsága, hogy a ránk csapódó füst vagy fojtó melegség el ne szédítsen bennünket.

— Ne oda álljon tekintetes uram — szólalt meg az egyik munkás, hanem arrébb, ott van kívülről egy kis levegőjárás.

— Hát maga is magyar, földi?

Biz a vónék kérem alásan, ha már az Isten így megvert! — szólott és fölemelt egy nagy talicskát. Tetézve volt bigával, vasat tartalmazó földanyaggal. Kidülledtek a szemei, megfeszültek az izmai az erőlködéstől, mint a kötél. Szinte tántorgott, míg a talicskát egyensúlyba hozta. Mikor a kémény alá, a kohó szájához ért, egyet fordított a talicskán s az egész tartalom befordult a pokol torkába. Tompa zuhanás, aztán vastag sziporkazápor volt rá a felelet onnan alulról, a kohó méhéből. Utána egy szerencsen óriás jött — az arca azonban ennek is olyan fekete volt mint a másiké — ez szenes talicskát tolt a pokol szájába. Szegénynek meg kellett kerülnie az etető száját s a másik oldalról beleönteni. Ez a szabály. Jobbról tűz, balról tűz, az alulról fölcsapódó pokoli hőség s a levegő nyomása épen ráhajtja a forró füstöt. A lélegzetemet visszafojtva néztem mi lesz a következő pillanatban. Szegény azt még látta, a hogyan a targoncájával az etető szájához ért, fordított is egyet rajta, akkor láttam, hogy egy pillantást vet előre, kiszámította, hogy milyen irányban kell előre-mennie, hogy a tűzförgetegből kijusson. Aztán behunyta a szemét, levágta a fejét s botorkálva kitántorgott a halál torkából. Aztán vett csak még lélegzetet. Ha egy lépést hibáz, ha a lélegzete előbb fogy ki, ha egy pillanatra megszédül, lezuhan s egy másodperc alatt bevégezte földi vándorlását. Akárhány ilyen eset fordul elő. Épen

nem régiben is történt. Mire a gépet megállították, illetőleg az alant tátongó üstöt felfordították, kiöntöttek valamit, a mi nem volt se folyó vas, se föld, hanem félig hamu már. Könnyű volt eltemetni, alig volt egy-két összemarékka. A pokolba talán nem került, hiszen megszenvedte már itt a földön.

Ezek a szegény emberek a pokoli hőségben szörnyen izzadnak. Itatra van szükségük. Pénzüik van, jól fizetik őket. S ha viz helyett alkohol a hűsítőjük, bizony nagyon közel a bűnhődésük is.

Akárhányan leszédülnek a vasmángorlónál. Egy fiatalember panaszkolta, hogy erős és roppant kitartó volt. Mindig többet bíztak rá. Állta is egy darabig. Egyszerre egy veszélyes helyen leszédült s épen az izzó vasrudakra esett. Mire kihúzták, a két lába össze volt égve.

Ilyen esetek százával történnek évente. A társaság megszokta s nem esik kétségbe. Valahogyan kimutatják, hogy nem a gyár az oka, hanem a munkás volt a hibás. Ez nem nagyon nehéz, mert a halott nem védi magát. Akkor a családja nem kap semmit. Ámbár a gyár minden munkását biztosítja. Ha azonban a biztosítási összeg megmarad számára, neki mindenesetre nagyobb haszon, mint annak a szegény munkás árván maradt gyermekeinek és feleségének. Ilyen esetek alkalmával sokat tehetnek és tesznek is a papok, a kik jóformán egyedül intelligens emberek szegény népünk között. A hátramaradtak ügyét rendszeren ők veszik kezükbe és sikerül is néhány száz, esetleg ezrekre menő kártérítést ki-cszközölni.

Ha visszagondolok a joungstowni vasgyárra, még most is érzí a lelkem azokat a borzasztó benyomásokat, a melyek közt akkor vergődött; a poklot nem kell többé elképzelnem, láttam,

csak vissza kell ezekre a képekre gondolnom. És ha meggondolom, hogy ilyen és ehhez hasonló szörnyű munkában hány százezer magyar ember keresi keservesen kenyerét, mindig megkérdezem magamtól, hogy vajjon megéri-e a cserét az a pár dollár, amelyért a mi szegény magyar testvéreink szülőföldjüket, apáik, ősik tanyáját elhagyták? Vajjon nem sokkal szebb foglalkozás-e ennél művelni a fekete magyar földet, mely aranykalással fizet az arc verejtékéért?

A szénbányákat nagyon szerettem volna megnézni Mecsportban, de Kovács Kálmán plebánost semmi áron se bírtam rávenni, hogy velem jöjjön. Azt mondta, hogy ott megeszik a patkányok az ember nadrágját.

Azért, amit róluk elmondok, egy öreg magyar elbeszélése után mondom el. A hajón találkoztam vele, de sohse felejttem el se az arcát, se azt, amit elbeszért.

Suszter volt Esztergomban, onnan ment ki ezelőtt 30 esztendővel. Az életét ezalatt lenn a szénbányában töltötte. Öreg volt, ősz, kopott, mint egy megvedlett, vén kanári.

— Odalenn — a föld alatt egészen külön világ van. 20—30, sokszor 50—60 méter mélységbe viszi le az embert a gép. Fekete körülötte minden, minden, mint a sötét éjszaka, mint a halottas szoba, amelyet a mécses gyöngye világossága világít. Az ember arca valósággal olyan ebben a gyér világosságban, mint a halotté. Apró mécsesek világítanak és vezetik az ember útját a sötét, földalatti folyosókba. Jobbról-balról csak feketeség mered ránk, a fényes, kemény, fekete szén, olyan mint a kőszikla. Sok helyen ember magasságu a folyosó, másutt azonban szinte hason mászva kell bujkálni az alacsony, vitágtalan folyosókon, üregeken keresztül. A

szenet kiharogatja az ember, azután pedig apró kocsikra rakja, amelyek sineken szállítják aztán tovább az elevátorig, az emelőig, ahonnan a napvilágra jut. Sokszor órákhosszat veri az ember a sziklát, a követ, amíg újra szénréteghez jut. Sokszor pedig készen várja az embert, hogy csak kifeszegetni kell. Ilyenkor 2—3—4 dollárt keres egy nap, máskor megelégedhetik 50 centtel. Szóval ez a bányászszerencséhez tartozik. A munka legnehezebbje a szén tovaszállítása. 20—30 métermázsát rárak az ember egy kocsira. Mig azt fölemeli, illetve egyensúlyba hozza, megropog bele a legkisebb porcikája is. Aztán már könnyebb a dolog, mert ha nekiindította, jóformán magától megy a dolog. Minél többet dolgozik az ember, annál szerencsésebb, mert annál több pénzt keres.

— Hát aztán gyűjtött-e sokat, édes felebrátom? — Kérdeztem az öreg magyart.

Rám nézett, aztán ferdén, keserűen is, savanyuan is, mosolyogni kezdett.

— Voltam én egyszer nagyon gazdag is már. Volt több mint 800 dollárom.

— Hát aztán hová tette?

— Elmondom a történetét.

Körüllállottuk valamenyien és az öreg suszter elmondotta, hogy milyen a magyar ember sorsa Amerikában:

— Faházban voltam burdon (szálláson) — szóval úgy laktam mint a többi magyarok. A pénzem a takarékpénztárban volt, csak a kis takarékkönyvet tartottam otthon róla. Reggel mindent elzártam, rendbetettem. Este mikor a többi barátaimmal hazamentünk, nagyon csodálkoztunk, hogy a környék megváltozott. Tetszik tudni, tűz ütött ki és a mi kis faházaink, úgy elégttek, mint a szalmakazal. Nem maradt azokból kérem, semmi egyéb, mint egy-két maroknyi hamu,

meg egy-két maroknyi szög, a mivet a ház deszkái összeszögelve voltak. Megvakartuk a fülünk tövét, hogy biz ez furcsa, se kémény se füstös fal nem marad, mint otthon az óházában egy tisztességes tűz után, hanem csak a híreből tudjuk, hogy — elpusztultunk.

—Persze a legnagyobb gondunk a pénzünk volt. Mert azt a kis kacatot, a mit az ilyen szegény magunk fajta ember összekapargál, nem sokra lehetett becsülni. De elégett a ház és vele a takarékkönyv is. Szerencsére mindegyikünk tudta a könyv számát. Jól van, hiszen kikapjuk a pénzünket így is. Ki kell kapnunk. Szép alázatosan elmentünk a takarékbá és elmondtuk, hogy mi a könyvünk száma, legyenek szivesek kiadni a pénzecskenket. Mindegyikünknek volt 1000 dollár körül. Nagy pénz az kérem otthon az ó házában. 5000 korona. Azt kérdezték, hogy hol a könyv? Megmondottuk szép alázatosan, hogy mikor a bányában voltunk, elégett a ház és vele együtt a könyvünk. Erre azt felelték, hogy ők szívesen kiadják a pénzünket, de könyv nélkül még csak szóba se állhatnak velünk. Mi kértünk, aztán követelőztünk, végül fenyegettünk, átkozódtunk, tanukat hittünk, hogy csakugyan mi vagyunk azok, a kiknek a nevük be van írva a könyvbe, mások bizonyították, hogy az a ház, a melyben laktunk csakugyan porrá égett, — nem használt semmit. A vállukat vonták és azt mondták, hogy adjuk elő a könyvünket és rögtön kifizetnek mindent. Elmondtuk, hogy 10 esztendeje dolgoztunk keservesen a szénbányában, míg azt a nyomorult összeget valahogyan összekuporgattuk, hogy ez az összes vagyónunk, e nélkül földönfutók vagyunk. Azt mondták, hogy sajnálnak bennünket, de nekik könyv kell. Szidtuk, átkoztuk, elmondtuk, hogy beleírjuk az újságba, lebeszélünk mindenkit, a ki náluk akarja

a pénzét elhelyezni, azt mondták, hogy mindent elhisznek, de azért pénz nem adhatnak. Aztán ügyvédet fogadtunk, a ki verte a mellét, esküdött, hogy így, meg úgy megtanítja a tolvaj bandát, félesztendeig valamennyien az ügyvédek kerestünk, aztán még sem lett semmi a dologból, úgy látszik, az még nagyobb gazember volt az egész takarékpénztárnál, mert azzal is, meg velünk is megfizettette magát, de nekünk semmi hasznunk belőle nem volt.

— Hát kérem, ilyen a magyar ember sorsa Amerikában.

— Hát aztán mit csinál most itthon?

— Mit? Meglepem a szegény öreg édesanyámat. 80 esztendő már. Én beállítok hozzája, mint egy szegény vándorlegény és nem mondom meg, hogy ki vagyok, 30 esztendő után az öreg, 80 esztendő szemeivel úgy sem ismer már rám. Aztán mikor jól körülkerülgetjük egymást, megmondom, hogy ki vagyok. Jaj Istenem! de nagy öröm lesz az otthon! talán a szíve is meghasad bele szegénynek.

— Hát aztán mibe kezd majd itthon?

— Bizony nehéz egy kicsit a sor. Pénzem nincs. Üzletet nem nyithatok, a szuszterság szintén nehezen menne, ha most újra kellene kezdeni. Hát dolgozgatok, a meddig birok, ha pedig elgyöngülök, fölvesznek az aggintézetbe.

— Hát Amerikában nem tehetett volna meg ugyanezt? Hiszen ott töltötte el az élete javát. 30 esztendeig nekik dolgozott, őket hizlalta, nem tartja igazságtalanságnak, hogy most a szegény öreg Magyarország tartsa el a végső napjain?

— Kérem, Amerikában nincs aggintézet, nincs nyugdíj. Ott senkit se nyugdíjaznak. A ki tud dolgozni, keressen annyit, hogy megélhesen belőle öreg korában is. Ha pedig nem ke-

részt annyit, hát koplaljon, vagy vegyen egy kötelet és akassza fel magát.

— Ez ugyan rövid elintézés.

— Rövid, de így van. Amerikának dolgos kéz kell, a ki pedig nem dolgozik, az elpusztulhat, legfeljebb a varjuk kárognak utána, az emberek ugyan nem sirnak érte. Megszokták már az ilyesmit, hogy észre se vészik.

Hogyan él a magyar Amerikában.

Sok szép, sőt sok gyönyörű dolgot láttam Amerika földjén. De mikor egy-egy városban alaposan kigyönyörködtem magamat, a mikor megnéztem a 20—30 emeletes palotákat, a mikor végigjártam a gyönyörű villasorokat, szinte betelni se tudtam a szebbnél szebb parkok, kertek nézésével, szóval mikor a szemem egészen jól lakott, akkor a barátaim azt mondták:

— No most gyere el a magyarok közé.

Örültem neki nagyon, hogy viszontlátom a jó, a kedves földiket, a testvéreket.

Förlöttünk egy villamos kocsira, aztán mentünk robogtunk nagyon sokáig, míg végre elhagytunk mindent, a miben a szemünk gyönyörködni tudott és odaértünk a város végére. Ott aztán rendezen egy csomó egymás mellé zsúfolt apró faházikóra vagy pedig egy-egy kaszárnyaféle épületre mutattak:

— Nézd, itt laknak a magyarok.

Olyankor mindig összefacsarodott a szívem.

Istenem! az én falumban az utolsó kis utca is mennyivel szebb volt, mikor az akácfa ráterítette a sátorát, mikor a ház előtti kiskertben tarkult a virágok ezernyi szinpompája, belül pedig a veteményes kert üde zöld fái gyümölcsöse üdítették szemeinket. Ott talált tanyára a fülemile, a kenderice, a stiglic, a sárgarigó. Ugy megmelegedett a szívem mikor az itthonira és

ugy megfájdult mikor az amerikai magyarok tanyáira tekintettem.

Az utca fekete szénsalakkal volt mindenütt feltöltve — bőven kapják a gyárakból s jó a sár ellen. De attól a fekete piszkos portól maszatos lesz az ember akár a kéményseprő. Különösen mikor irtóztatos melegségben nekiizzadunk mint a hajóvontató ló. A porban egész sereg gyerek játszik. Fülíg fekete valamennyi, csak a szeme fehérje mutatja az emberi mivoltát. Fát, bokrot alig lát az ember. Istenem, hiszen ezek a kis tanyák csak most épültek s a bennük lakók örülnek, ha meghuzódhatnak, a kényelemről, a szépről majd csak esztendők múlva fognak gondolkozni, ha ugyan ki nem égeti a munkájukat a tüzes napsugár.

A házikók, — a mint említettem — csupa faházikók. Egy csomó deszka, léc, meg egy zsák szög. De ha megunták az egyik helyen, kocsira vagy kerékre rakják és átszállítják a másik helyre. Persze ne gondolja senki, hogy valami nagyon kényelmesek. Másról nem is szólok, csak arról, hogy soha életem világában annyit nem izzadtam, mint az amerikai éjszakákon. Csukott ablak mellett öt perc alatt valóságos pokol lett az egész szoba, ha pedig ajtót ablakot nyitva hagyunk, olyan fülszaggyalással gazdagítottuk szegény életünk történetét, hogy vén korunkban is megemlegetjük.

Hát télen? — Én Istenem! milyen lehet az élet télen! Reggeltől estig és estétől reggelig fülk a kályha, de azért senki se panaszkodhatik, hogy a levegő csak egy percig is fülledt maradna. A külső Szibéria gondoskodik róluk, hogy nagyon föl ne hevüljenek.

Aztán milyen a belső élet?

Nem akarom a másféle nyomorúságot tollra szedni, csak egyet irok le. Azt, a mi az amerikai

magyarok közt tigriskörmökkel marcangolja össze a megmaradt kevés boldogságot: Amerikában nagyon szűk körre szorul a családi élet. Másrészt pedig Amerika meggyilkolja a családi élet boldogságát.

Csak nézzen bárki közülünk szét. Kik mennek ki Amerikába? Leginkább a férfiak. Száz kivándorló közül 90 legény és házasember. Azt, a kihez a szive odafüzte, itthon hagyja, azzal a gondolattal, hogy ő majd sok pénzt gyűjt odakünn s aztán ha hazatér vigan élnek belőle.

Ó csak tündérálom ne volna ez a csalóka remény legtöbbszor!

A magyarok odakünn rendesen összeverődnek. Jól esik a nagy idegenben hazai szót, az édes haza nyelvét hallani. Ugy szokott történni, hogy egy-egy családhoz — férfihez és nőhöz hozzáfűződik 5—6, sokszor 15—20 asszony nélkül élő ember. Az egy asszony gondoskodik a ruhájukról, az főz, az takarít, az tisztogat rájuk. Egy-egy szobában sokszor 15—20 ember is szorong. Az ilyen házat burdos háznak szokták nevezni. Most már aztán mi ennek a következménye? Nem kell soká magyaráznom. A vadállat bizonyosan fölébred bennük, ha van a ki költögeti. Így szokott ez lenni mindenütt, Amerikában azonban még inkább. Az ilyen házakban rendesen parázs ég a hamu alatt. A tigrisek marakodnak. Egyik is másik is szemet vet az asszonynépre s rögtön kész a veszedelem. Csak egy kis gyöngeség kell az ezernyi kísértés között s rögtön megvillan a kés. A férj félti a feleségét, a másik kajánul irigykedik a boldog birtokosra. Ahány gyilkosság történt a magyarok között, — pedig nem egy fordult ám már elő — mindig burdos-házban volt a gyökere.

Szegény Vas Györgyöt is azért végezték ki villamos széken. Mikor ott voltam, meglátogat-

tam. Elmondom, talán lesz a ki elgondolkodik ezen a szörnyű eseten. Tavaly májusban szerelemféléstől vagy a pénzeért agyonlőtte a feleségét. Elfogták s az esküdtszék egyhangu ítéleti alapján villamosszéket javasolt neki. Én már csak a síralomházban láttam.

A börtön úgy meg van erősítve, akár a gibraltári erőd s hét lakat föl pattantásával s egész sereg börtönőr kézzől-kézre adásával (megvallom, hogy velünk szemben mód nélkül udvariasak és előzékenyek voltak) juthattunk a síralomházba, egy tágas, világos szobába, amelyben épen féltucat halálraitéltnek jut hely. A zárkák úgy állanak egymás mellett, mint a vadállatok ketrecai. Legalább két ujjnyi vastag vaslécek választják el az elítélteket az öröktől, illetőleg a külvilágtól. A ki egyszer oda bejutott, onnan élve már csak a szomszéd szobába jut át. Egymást azonban egyáltalán nem láthatják. Egy-egy zárka pár lépés hosszú és széles, egy ágy, egy asztal, egy szék s egy toalet asztal s ami hozzá szükséges, van a szobában. A zárkában négy elítelt volt. Egy svájci német, egy olasz, egy amerikai s a mi magyarunk. A német megöregedett angol flegmával nézett ránk, hogy szinte irigyelni lehetett volna a nyugalmit. Az olasz nyugtalankodott, kíváncsian vihogott, az angol azonban, — egy 20 éves, rendkívül szép fiatal gyerek, aki a nagyapját ölte meg, — elég kényelmes toaletben a széken hintáztatta magát, angol szokás szerint az asztalra tette a lábait és oly nyugodtan olvasott, mintha bennünket észrevenni sem akarna. Bennünket első sorban a magyar honfitárs érdekelt. Harminc éves, szőke, kékszemű ember, simára borotvált arccal — a börtönben mindenkit megborotválnak, oly szelíd, becsületes tekintettel nézett ránk, hogy szinte kételkedni lehetett a bűnösségében. Folyton imádkozott s Isten irgalmában bízva teljesen

el volt készülve a halálra s a mint mondta, — vétkeért bármely percben kész volt elvenni a megérdemelt büntetést. Jó ideig beszélgettünk vele, vigasztaltuk, az Isten jóságával biztattuk. Aztán szép óvatosan kinyitották a szomszéd szoba ajtaját s mi oda bementünk. Nekem fogalmam se volt annak a jelentőségéről. Elég tágas, nagy szoba volt, középen a fal mellett 12 szék, velük szemben pedig egy barna takaróval letakart valami. Levették róla a takarót s egy elég kényelmesre készített karosszéket láttam magam előtt, amelyen azonban többféle szíj volt.

— Ez a villamos szék, mondotta Grósz barátom. Milyen kényelmes. Ülj csak rá, már én magpróbáltam.

Beleültem s az ór megmutatta, hogy a szíjat hogyan csatolják a mellen át, aztán a karokra, a lábszárakra. Aztán megmagyarázták, hogy a ki az ítélet végrehajtása céljából ül bele, annak fölhasítják a lábszárán a nadrágját s aztán a tarkóján meg a két lábán keresztül bocsátják rá a villamos áramot. A magyarázatot azonban már csak állva hallgattam meg. Az egész tortura a leültetéssel s rácsatolással együtt nem tart tovább 7 másodpercnél s a villamos áram (1800 Volt) végez a szerencsétlennel. Azon a széken addig 9 embert végeztek ki. Az első kivégzések borzalmas módszere s a kínzás szörnyősége ez európai lapokat is bejárta, az amerikaiak azonban elég kényelmesnek találják, ámbár viszont azt is elmondják, hogy egyik-másik orvos életre keltette a már állítólag kisenvedet áldozatot.

A magyarázat érdekelt ugyan, megnéztem a szomszéd boncoló termet is, azonban mégis sokkal kellemesebbnek véltem, ha minél előbb elhagyjuk a borzalmak tanyáját. Visszamenve az előbbi terembe, szívesen kerestem az ajtót, a

mely kifelé vezet, nyomtam is a kilincset, hogy minél előbb a szabad levegőre érjek.

A kivégzésről, a mely az idén januárban történt, a következő borzalmas leírást kaptam:

Osborné börtönigazgató a kivégzés idejét háromnegyed kilenc órára tűzte ki.

Reggel hat órakor kelt föl a siralomházban Vas György. A reggelijét nyugodtan költötte el, majd imádkozásba fogott. Kempis Tamás „Krisztus követéséről“ című munkáját olvasta s ebbe merülve találta *Grosz Ferenc* lelkész, a ki az egész napot vele töltötte. Délután négy órakor meggyóntatta és megáldoztatta, imádkozott vele, vigasztalta, bátorította.

Este nyolc órakor nyílt meg a trentoni hatalmas, szinte várnak beillő állami börtön főkapuja, a melyen át bevonult a jury, nyolc orvos és öt ujságíró.

A kivégzés helye egy tíz láb széles és tizenhat láb hosszú fehérre meszelt terem, a melynek a bejáróval szemközti részén van elhelyezve a villanyos szék. Közöséges bőrülékes karos-szék ez, a melyet a vezetékdirótok ölelnek körül. A szék háta mögött van a gépezet, fölötte két lámpa, a mely gyér világosságot ad a teremnek.

Pont háromnegyed kilenc órakor lépett be egy oldalajtón ftdő *Grósz Ferenc* lelkész és két börtönőr kíséretében Vas György. Magas, borotvált képű, nyírott haju ember. Sárga flanell ing, kék munkásnadrág van rajta. Nyugodtan, magabíróan követi a börtönőröket, akik a székbe ültetik. Folyton a lelkész kezeiben levő feszületre néz s lassu mormolással kíséri a pap imáját.

A „State electrician“, Mr. Davis, aki kétszázötven dollárt kap a munkájáért, munkába áll. Az elítélt lábait, kezeit szijakkal a székhez erősíti, homlokára sósvizben áztatott taplósipkát huz,

szájára bőrkötést alkalmaz, jobb lábán a nadragot s az alsóruhát térdig felhasítja, hogy jobban érhesse az áram. Mindez alig egy percnyi munka s a következő pillanatban fohász tör ki Vass György ajkain:

— Uram Jézus, légy velem! segíts . . . !

Egy bűgő hang, s az áram megindul. A lekötözött test irtózatossá emelkedik, hogy a szíjakkal recsegve pattognak s három és fél percig fut keresztül rajta az 1800 voltos áram.

Lélekzetviassafojtott csönd, csak az orvosok műszereinek ideges csöngése hangzik, amint vizsgálják az irtózatossan elnyomoritott testet. A halló csövek az ötödik percben még szív működést érzékelnek meg. Mr. Davis újra megindítja az áramot, amely szinte hallható sistergéssel vágja, nyiszálja a testet, amelynek minden pórusából ömlik a víz, a tajtékos hab. Valóságos tócsa képződik a végleg kiszorított test alatt, amelyet hat perccel kilenc óra előtt leoldozva a hullaszobába szállítanak az orvosok.

Az amerikai „Szabadság“ című lap a kivégzés után a következőket írta:

És most, Vas György szomorú tragédiája után megtehetjük mi is a megjegyzéseinket.

Amerikaszerte csak barbár „hunki“-nak ismerik a magyart, aki ázsiai vadságából nem tud kivetközni idekűnn a civilizált népek nagy áradatában sem. De hát csodálkozhatunk-e ezen a véleményen? Az Egyesült Államok bűnkrónikájában napról-napra nagyobb számban van képviselve a magyar. S az utolsó esztendő halálbüntetéseiből államok szerint egyként kivesszük a részünket. Hiszen csak a legutolsó esztendőben három magyar mult ki a legocsmányabb halállal s az amerikai magyarság még ma sem igyekszik az irtó, szomorú példákön okulni. A nagy szá-

zalék él bután, állati szenvedélyekkel telten morzsolja le munkán kívül eltöltött idejét.

Mindez Amerikában történt. De most elmondok egy nagyon szomorú esetet, a mi itthon Magyarországon folyt le.

A hajón egy jóképű magyar emberrel ismerkedtem össze. Hazafelé jött szegény. Elmondta, hogy milyen sorsa volt odakün, hogy mennyit dolgozott, mennyit szenvedett.

— Hát aztán volt-e eredménye a nehéz munkájának?

Pénzben csak volna, de mit ér uram, ha minden falat keserőséggel megy le. Most hazamegyek, a szülőföldemet kívánom látni, de talán jobb volna, ha már a temetőnél örökre megpihenhetnék. Mikor három év előtt eljöttem, kedves jó feleséget meg négy gyereket hagytam otthon. A feleségem megesküdött, hogy hű marad hozzám, hogy vigyáz a gyerekeimre, mint a szemevilágára, megőrzi a kis házuk táját, hogy a mire én pénzzel megterhelten hazaérek, egy új és boldogabb életet kezdhessünk, gyarapodva mindenben, legfőképpen pedig a boldogságban... És most uram, nyomorultabb vagyok a kitzasztott koldusnál. Van házam, de nincs otthonom, van esküdt asszonyom, de nincs feleségem, vannak gyerekeim, de oda az apai örööm és vele minden büszkeségem. Alig mult el félesztendő, mikor eljöttem hazulról, mikor levelet kaptam... Azt írta valami jóakaróm, hogy az asszony másfelé nézeget. Tűzbe dobtam a levelet s kivertem a fejemből a gyanut. Jött a másik levél, a harmadik. Soha elmondani nem tudom, hogy mennyit szenvedtem, mikor azokat a leveleket olvastam. De mégse hittem. Hiszen meg esküdött, hogy hű marad hozzám meg a gyerekei becsületéhez. Egyszer aztán jött egy levél, maguk a gyerekeim írták, hogy az anyjuk elhagyta őket

s mással éli világát, ők pedig az elkallódás útján vannak. A nagyobbak a rokonokhoz jutottak, a kisebbeket pedig a lelenházba vették fel. Nemrégiben kaptam a feleségemtől is levelet. Könyörög, hogy vegyem vissza. Tévedett, de megbecsüli magát. Az, a ki elcsábította, elhagyta; szolgálatba lépett elfagytak a lábai, koldus, nyomorék lett testében is, lelkében is . . . Lássá, uram! ezt a sorsot készítettem én magamnak Amerikában.

Én pedig ezt mondtam neki:

— Barátom! tegye a szívére a kezét, nézen a szemembe és mondja meg, hogy megőrizte-e maga a hitvesi hűségét a felesége iránt úgy mint a hogyan az asszonytól elvárta?

Nem szólt egy szót se.

— Lássá! maga követeli a feleségétől azt, a minek megtartására magának se volt elég ereje. A mérleg igazságtalan. Ki az oka az asszony bukásának? Nemcsak az asszony, de maga is, barátom, a ki magára hagyta és nem kötött kontraktust ördöggel, hogy nem fogja háborgatni, míg maga odalesz. Emberi gyarlóságból tévedett, mint a hogyan maga se tiszta tőle.

Itt elmondom azt is, hogy mi az oka annak Amerikában a magyarok jólétének és bő keresetének. Hiszen mindenki tudja, hogy mennyi pénzt küldenek haza az ó hazába.

Csak tessék az előbb mondottakra visszaemlékezni. A magyar ember legtöbbször egyedül van odakünn az újvilágban. Egyedül eszik, egyedül ruházkodik. A lakása a burdosházban van, hogy az milyen, azt ugyis eléggé leirtam már. Tehát mennyi pénz kell neki? Egy emberre való. Bezzeg, ha a családja is vele volna, mint a hogyan itthon vele van, ha az asszony meg egy csomó gyerek tartaná a markát a minden-

napiért, bizonyára nem tudna annyit megtakarítani és hazaküldeni.

En azt kitapasztaltam, mert hiszen mindehnyütt utána kérdezősködtem, hogy Amerikában a legtöbb magyar 1 és másfél dollár közt keres. Ez a mi pénzünk szerint 5 és nyolcadfél korona. De csak a mi pénzünk szerint, mert Amerikában az egy dollár annyi, mint nálunk az egy forint. 40 centbe vagyis fél dollárba belekerül a magyarnak a napi élelme, 20—30 centbe a szállítás és takarítás. Aztán a ruha, meg egy kis szórakozás is csak kell hébe-hóba. Hát mondja meg nekem most már akárki, honnan lehet így sokat megtakarítani. Legfeljebb úgy, hogy az ember elvonja a szájától, vagy lemond a szórakozásról, vagy pedig valahogyan nagyobb szerencséje van mint a többi embernek.

De ha a magyar ember itthon annyit és úgy dolgozik, mind a hogyan Amerikában teszi, akkor itt is megkeres annyit és ha itthon olyan takarékos, olyan keveset költ a korcsmára, mint ott a szerző emberek, akkor itt is fölvirágzás vár rá.

Nem mondom, hogy kivételek nincsenek, de úgy áll a dolog, a hogyan én mondom.

Végül csak egyet még.

A temetőbe is elmentem. Tudom, hogy a temető mindenütt szomorú, de olyan szomorú temetőt soha életem világában nem láttam. Összenéztem az összes sírokat s kétféle osztályba sorozhatom az örök álmat pihenőket. Egyik az apró fehér keresztseké. A másik az öregeké. De ki írja le a borzalmamat, mikor a barátaim sorra elmondták a történetüket: hogy ezt a vonat tipporta szét, azt az ura ölte meg, ez a bányában fuladt meg, az meg a gép kerekei közt végezte életét stb.

Soha, de soha ilyen borzalmas temetőt nem láttam.

H a z a f e l é .

Amerikai tartózkodásom ideje a vége felé járt. Készülődtem hazafelé. Ezt az érzést se felejttem el soha. Azt mondják a kivándorlók, hogy minden magyar lelkében egy-két hét vagy hónap múlva elkövetkezik valami kimondhatatlan erős vágyakozás az óhaza után, amikor nem férfiak többé, hanem gyerekek. Akkor az ember keresi a magányt, folyton sóhajtozik, jajgat, sír, lesóványodik, szóval betegje lesz a honvágnak.

Éreztem ezt én is. Talán kétszeresen is éreztem. Sokat láttam, benyargaltam a rónákat, hegyeket, láttam embereket, csunyát, szépet, jót, rosszat, keresztülestem az idegen ember gyermekbetegségein, s mikor mindezen túl voltam, kinyílt előttem a menyország minden gyönyörűségével. Magyarország felől csillogott felém a fényes napsugár, éreztem, hogy onnan a nagy messzeségből izennek nekem, várnak engem, azok, a kik szeretnek, azok, akik csak rövid időre akartak tőlem elszakadni. Vár a mező, várnak a virágjai, vár a madár dala, az erdő lombja, a hegy vadregényes sziklatömege. Várnak az emberek, akik engem megértenek, akiket én megértek, akik barátságosan köszöntenek, melegen rázzák a kezemet, vár az édesanyám, a testvéreim, a rokonaim: mindenki. Még a temető is engem vár, melynek árnyékában megpihenni kívánok.

Mit nekem Amerika minden kincsével, minden humbugjával, szabadságával, külön világával?! Azt a szeretetet, azt a melegséget, amely engem otthon üdvözöl, ó, azt nem pótolja ki senki, semmi. Pénzt adhattok, hatalmat, szabadságot is adhattok, de szívet nem! Az csak Magyarorszában van, az én édes, kedves, drága, koldus, magyar hazámban. Mondhatjátok, hogy szegény, elhiszem; mondhatjátok, hogy idegen erőszak üli rajta orgiáit, az is elhiszem; de ha megsíratom, ha zokogva ölelgetem is a hideg hantját, akkor is szeretem. Minden szavamnak megtalálhatjátok a visszaját, cinikus ésszel, irigy gondlattal kiokoskodhattok száz feleletet, kinevethettek, kikacaghattok, de hogy a szívem mért vágyódik ehhez a földhöz, azt összeadással meg kivonással megmagyarázni nem fogjátok soha. Lekicsinyelhetitek a bölcsőnket, az egyszerű gyermekjátékunkat, a bogárhátú kis házainkat, a virágos ákácfainkat; elhiszem, hogy tinálatok minden nagyobb, a csodálata is elfér a lelkemben, de egyet nem értek meg, hogy azt az idegent jobban szeresse a szívem, mint ezt, ami az enyém.

A barátaim elkísértek és én augusztus 5-én elhelyezkedve az Ultonián, kendőlobogtatással, de nem a fájdalom könyeivel szememben, boldogan indultam vissza szép magyar hazámba.

A hajón ott voltak az én magyar testvéreim. A szegény, hazavándorló magyarok, a sánták, a bénák, a nyomorultak, akiket Amerika előbb kizsárolt, aztán mint fölösleges homokzsákokat kivetett a hajójából. Neked Magyarország jó lesz ez is, örülj, ha így visszakaphatod őket. Voltak vagy 200-an. Vasárnaponként összegyűjtöttem őket s magyar énekekkel, meg egy-egy meleg-hangu beszéddel lelkükbe igyekeztem csepegtetni a magyar haza szívetetét s a bizalmat az Isten iránt, aki szeretettel veszi majd őket oltalmába.

Mint érdekes jelenetet följegyeznek két temetést, amely a hajón folyt le. Két apró csemete, az egyik talián, a másik horvát, megkívánta az angyalok társaságát és itt hagyta ezt a siralom-völgyet. Nekem jutott a szomorú tisztség, az eltemetés tisztsége. Ünnepi pompával történt. A kis holttesteket belezárták egy kis fekete koporsóba. A holttest mellé nehéz vasdarabokat tettek, hogy gyorsan az Oceán mélyére szálljon. Megjelent a kapitány, az egész tisztikar, a hajó legénysége s diszsorfalat állottak, én pedig a szó szoros értelmében mély meghatottsággal elénekeltam a Laudate pueri-t (dicsérvétek gyermekek az Urat!) aztán egy imádságot mondtunk, végül pedig hozzáfűztem az egyház magasztos szép énekét, a mellyel az angyalok társaságát adja az égbeszálló lélek kíséretétül:

In paradisum deducant te angeli

Et cum Lazaro quondam paupere

Vitam habeas sempiternam. (A paradicsomba vigyenek téged az angyalok s a szegény Lázárral legyen részed az örök boldogságban.)

A sirató szellő beleénekelt a bucsuztatómba, egy-két fehérszárnyú sirály ott vijjogott a hajó körül, de nem tudták tulkiáltani annak a szegény édesanyának a sikoltó fájdalmát, aki soha nem látja többé viszont az ő szive révén táplált édes magzatát, nem hozhat egy szál virágot a sirhalmára s nem hullathatja forró könnyeit a fejfájára. A kis koporsó egy tompa csobbanással leszállt az Oceán mélységébe, a hullámok egy pillanat alatt összecsaptak, aztán elsimultak fölötte és senki sem tudta, hogy mit rejt magában a mélység, kinek a fájdalmát, kinek az édes reménységét? A hajó kürtje mélyen, hosszan búgott bucsuztatónak, a gép pedig egyforma zuhogással dolgozott tovább és hasította a fehértaraju hullámokat.

Bizony borzalmasan megható jelenet a temetés a tengeren.

Huszonegynapi tengeri hajózás után végre hazaértem. Sokat jártam a világban, de soha olyan kiabáló öröm, soha olyan hálátadó imádság nem kelt az ajkamon Isten iránt, mint akkor. Ha nem osztrák földön vagyok, talán leborulok a földre és megcsókolom.

Egy esztendő mulott el azóta. Egy másik világban élek. Ha szerettem addig a házámat, most ezerszer jobban szeretem, ha rajongtam a magyar hazám népeért, most ezerszer jobban féltém. Szinte remegek értük, mikor a riasztó hirt hallom, hogy ennyit vagy annyit vitt ki megint a kivándorló hajó. Akkor szeretném összehozni a két kezemet és könyörögni nekik:

Édes magyarom, ne menj Amerikába!

Ez a te bölcsőd, ez majdan sírod is.

Ez ápol s ez leszen, amely eltakar!

A nagy világon e kívül nincsen számodra hely,

Áldjon vagy verjen sors keze,

Itt élned, halnod kell!

Tartalom:

	Oldal.
Bucu a hazától	3.
A nagy vizen	10.
Amerika földjén	22.
A chicagói vágóhid és egyéb gyárak . .	38.
Kórház	51.
A magyarok tanyái	53.
Hogyan él a magyar Amerikában . . .	66.
Hazafelé	76.

Kemelenyrolátó hája	10
Tengeli vihar	16
Flaszkas	21
Felhiszékolo' utkaros	22
Chicago's rapólid.	38

Bilkei Ferenc

tollából megjelentek még a következő
művek:

Hét országon keresztül. — Utazás Ausztrián,
Schweizon, Olaszországon, Franciaországon, Monacon,
Spanyolországon, Gibraltáron keresztül Maroccoba. —
1903, 160 lap.

Az éjféle nap országából. Utazás Németországon,
Dánián, Svédországon, Norvégián keresztül az Északi
fokig. 1905, 182 lap.

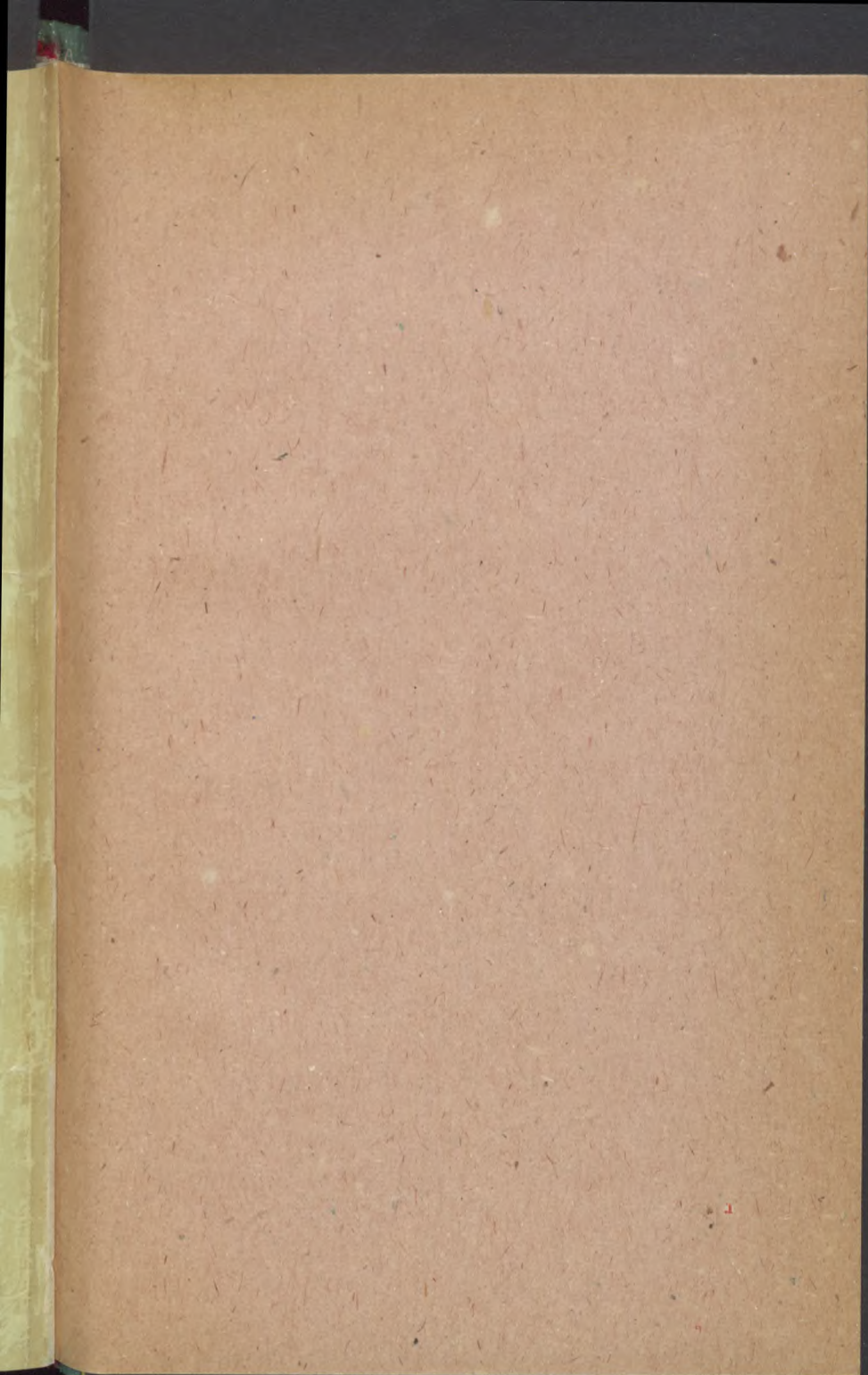
Vidám órák. Rajzok és elbeszélések. — 1907,
116 lap.

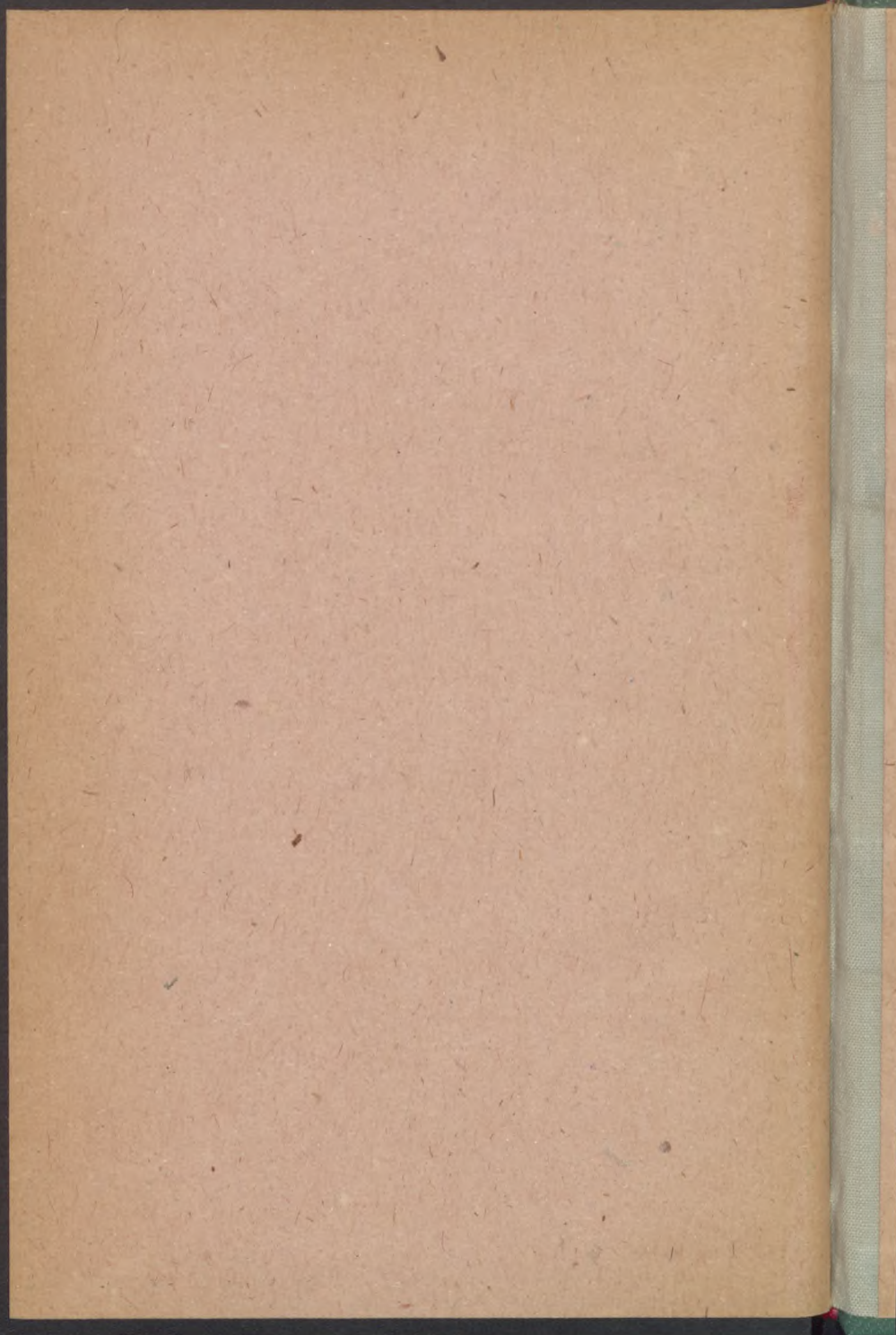
Túl az Oceánon. Utazás az Egyesült Államok-
ban. 1909, 242 lap.

A magyar ember Amerikában. 1910, 80 lap.

Ezentúl több röpirat.

1972 FEB 2

